

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Porovnání hláskových systémů, struktur slabik a vybraných
fonetických a fonologických jevů ve standardní japonštině a češtině**

Comparison of sound systems, syllable structures and selected phonetic and
phonological phenomena in standard Japanese and Czech

Vypracovala: Pavla Vaňková

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Halina Zawiszová

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a pouze s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne..... Podpis.....

Anotace

Jméno autorky:	Pavla Vaňková
Jméno vedoucí práce:	Mgr. Halina Zawiszová
Název fakulty – katedra:	Filozofická fakulta – Katedra asijských studií
Název práce:	Porovnání hláskových systémů, struktur slabik a vybraných fonetických a fonologických jevů ve standardní japonštině a češtině
Počet stran:	50
Počet znaků s mezerami:	91 779
Počet titulů použité literatury:	22
Klíčová slova:	fonetika japonštiny, fonologie japonštiny, fonetika češtiny, fonologie češtiny, fonotaktika, porovnání jazyků, samohláska, souhláska, slabika, móra

Tato práce má za cíl porovnat hláskové systémy, struktury slabik a vybrané fonetické a fonologické jevy ve standardní japonštině a češtině. Práce se snaží oba jazyky v těchto rovinách vzájemně srovnat a přijít na to, co je v nich stejné, podobné či rozdílné. První kapitola obsahuje zejména porovnání těchto jazyků z hlediska struktury slabik, také v krátkosti definuje pojmy slabika a móra. Druhá kapitola porovnává hlásky v obou jazycích, zejména z hlediska jejich artikulace a výskytu. Třetí kapitola obsahuje několik vybraných fonetických a fonologických jevů, které mohou ovlivňovat výslovnost hlásek.

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce magistře Halině Zawiszové za její odborné rady, pomoc a zejména trpělivost, díky kterým se tato práce mohla vypracovat do této podoby. Dále bych také chtěla poděkovat celé své rodině za podporu (i během průběhu celého studia), a to zejména své mamince, která mi byla výbornou konzultantkou a hlavně obrovskou psychickou podporou.

Obsah

Úvod.....	7
1 Fonotaktika	8
1.1 Slabika a móra.....	8
1.2 Struktura slabik	10
2 Hlásky.....	12
2.1 Samohlásky	12
2.1.1 Krátké samohlásky.....	14
2.1.2 Dlouhé samohlásky.....	15
2.1.3 Dvojhlásky	17
2.2 Souhlásky	20
2.2.1 Explozívy	23
2.2.2 Nazály	26
2.2.3 Frikativy.....	27
2.2.4 Afrikáty	29
2.2.5 Vibranty a verberanty	31
2.2.6 Laterální aproximanty.....	32
2.2.7 Polosamohlásky	32
2.2.8 Zdvojené souhlásky	33
3 Vybrané jevy ovlivňující výslovnost hlásek.....	36
3.1 Krácení a prodlužování samohlásek.....	36
3.1.1 Krácení dlouhých samohlásek	36
3.1.2 Dloužení krátkých samohlásek	37
3.2 Devokalizace	38
3.3 Asimilace.....	40
Závěr	45

Ediční poznámka

Pro přepis japonských slov a jmen autorů používám ve své práci českou transkripci, ženská jména uvedená v práci nejsou přechylována. Aby bylo možné zdroje dohledat, jsou v bibliografii v hranatých závorkách uvedena jména japonských autorů v původní anglické transkripci. V této práci je pro zápis jednotlivých hlásek využívána Mezinárodní fonetická abeceda (*International Phonetic Alphabet*, dále už jen IPA), a to z toho důvodu, aby bylo možné hlásky v obou jazycích mezi sebou vzájemně porovnat a odlišit tak i ty nejmenší rozdíly.

Dále bych chtěla podotknout, že není-li odkaz na publikaci, kterou cituji či parafrázuji, uveden přímo v textu odstavce, ale nachází-li se až v závorce na jeho konci, čerpá celý odstavec z jedné uvedené publikace.

Úvod

Čeština a japonština se v mnoha významných aspektech zásadně odlišují. Japonština se často považuje za jazykový izolát nebo se řadí mezi japonsko-rjúkjúské jazyky, čeština spadá mezi slovanské, respektive západoslovanské jazyky. Z hlediska morfologie se čeština řadí mezi jazyky flektivní, japonština mezi jazyky aglutinační. Základní slovosled češtiny je SVO¹ (podmět – přísudek – předmět), japonštiny SOV (podmět – předmět – přísudek). I v přízvuku se tyto jazyky liší: čeština má přízvuk důrazový, japonština melodický. Podrobnější prozkoumání podobností a odlišností mezi japonštinou a češtinou z hlediska zvukové stránky však zatím chybí.

Cílem této práce je oba tyto jazyky porovnat v hláskových systémech, struktuře slabik a vybraných fonetických a fonologických jevech z hlediska standardní japonštiny a standardní češtiny. Celá práce se tudíž snaží oba jazyky vzájemně porovnat z hlediska fonetiky a fonologie a nastínit, které aspekty jsou v obou jazycích stejné, podobné či rozdílné.

Tato práce má za cíl porovnat hláskové systémy, struktury slabik a vybrané fonetické a fonologické jevy ve standardní japonštině a češtině. Práce se snaží oba jazyky v těchto rovinách vzájemně srovnat a přijít na to, co je v nich stejné, podobné či rozdílné.

Tato práce je rozdělena do tří částí. První kapitola je zaměřena na základy fonotaktiky. Kapitola je věnována zejména struktuře slabik a kombinatorním možnostem fonémů v rámci slabik. Dále jsou zde definovány základní pojmy jako slabika a móra, v rámci kterých je nastíněna diskuze věnující se slabice a móře v japonštině, která je velmi často probíraným tématem. Druhá kapitola se zabývá hláskovými systémy těchto jazyků, snaží se popsat a porovnat konkrétní hlásky a zjistit, které hlásky tyto jazyky sdílejí a které ne. V samostatných podkapitolách rozebírá samohlásky a souhlásky. Třetí kapitola je věnována několika fonetickým a fonologickým jevům, které mohou ovlivňovat výslovnost hlásek v obou jazycích, konkrétně se jedná o krácení a prodlužování samohlásek, devokalizaci a asimilaci.

¹ S = podmět (*subject*), V = přísudek (*verb*), O = předmět (*object*).

1 Fonotaktika

Fonotaktika je v této době považována za jeden ze základních aspektů (společně s fonématikou a prozodií) potřebných k základnímu fonologickému popisu jazyka. „Fonotaktika je část fonologického popisu jazyků, která se zabývá fonotaktickými komplexy (fonotaktickým systémem), výskytem (distribucí), kombinovatelností a syntagmatickými vztahy fonologických jednotek uvnitř těchto komplexů“ (Bičan 2017). Fonotaktický komplex je svazek fonémů, který se ve fonotaktice nazývá fonotagma². Jak dále tvrdí Bičan (2017), v češtině se fonotagma shoduje se slabikou až na velmi výjimečné případy. Poukazuje na to, že slabiky samotné nejsou dostatečné k fonotaktickému popisu jazyka, a proto považuje za vhodnější používat fonotagmata. V této práci však budu používat zjednodušený a veřejnosti známý pojem slabika.

V rámci této kapitoly si definujeme dvě důležité fonologické jednotky, slabiku a móru, a určíme si, jaké jsou struktury slabik a možné kombinace fonémů ve slabikách v češtině a japonštině.

1.1 Slabika a móra

Móru např. Kubozono (1999, s. 31) definuje jako „jednotku doby trvání v japonštině, která je využívána k měření délky slov a výpovědí“. Labrune (2012b, s. 115) móru definuje podobně, a to jako „jednotku rytmu a prosodického měření v japonském jazyce“.

Slabiku definuje Palková (1994, s. 152) jako „základní stavební jednotku souvislé řeči, nejmenší reálnou jednotku při tvoření řeči i při percepci“. Slabiku dělíme na tři části – onset (praeturu), nukleus (slabičné jádro) a kodu (restrikturu). Onset a koda mohou ve slabice chybět, podstatný pro její existenci je nukleus. Nukleus je slabičný vrchol, na jehož místě ve všech jazycích stojí samohlásky, jelikož jsou to nejsonornější hlásky jazyka, v některých jazycích také slabikotvorné souhlásky či nazály (v češtině např. slabikotvorné [r] a [l], v japonštině vždy jen samohláska). Na místě onsetu a kody může stát buď jedna, nebo více souhlásek. Podle existence či neexistence kody se slabiky mohou rozlišovat na zavřené (při existenci kody) či otevřené (při neexistenci kody). Stejně tak se potom rozdělují jazyky na jazyky s otevřenými nebo zavřenými slabikami (Palková 1994, s. 153).

² „Na fonotaktické úrovni je fonotagma soběstačnou (autonomní) uspořádanou množinou fonémů dále nedělitelnou na menší soběstačné množiny fonémů. Fonotagmatem může být i jednoduchý foném jako např. /a/ v češtině (srov. slovo *a*)“ (Bičan 2017).

Problematika slabiky a móry v japonštině je velice často diskutovaným tématem a v této podkapitole bych ji ráda lehce nastínila. Všichni autoři, ze kterých jsem čerpala,³ tvrdí, že pro japonštinu je existence móry velmi důležitá, a to nejen k zachování jakési tradice při popisu japonského jazyka,⁴ ale i k popsání některých fonologických jevů. Zároveň ale všichni kromě Labrone (2012b) uvádí, že po detailním prozkoumání všech fonologických rovin jazyka je velice důležitým faktorem také slabika, bez které by některé jevy nešly správně definovat. Tateiši (2017, s. 529) cituje McCawleyho (1968), který ve své práci pronesl, že je japonština „slabičný jazyk počítající mórami“. S McCawleyho tvrzením všichni autoři (se kterými jsem pracovala) kromě Labrone souhlasí. Labrone (2012b, s. 113–114) prohlašuje, že nepokládá slabiku za nijak důležitou pro standardní japonštinu a zmiňuje, že by tvrzení McCawleyho o japonském jazyce změnila na to, že je japonština „moraický jazyk počítající mórami“. Labrone pro posílení svého tvrzení o neexistenci slabik v japonštině vytvořila model hierarchického uspořádání mór rozdělený na slabé (speciální) a silné (plné). Také tvrdí, že čím plnější móry jsou, tím více se v japonské fonologii mohou uplatňovat. Ve všech případech, kde ostatní autoři mluví o uplatnění slabiky jakožto důležité podstaty nějakého jevu, Labrone nesouhlasí, a tvrdí, že vše lze popsat místo slabiky mórrou.

Kawahara (2016) ve své publikaci oponuje Labrone v jejím názoru o neexistenci slabiky a snaží se dokázat, že i pro japonštinu je slabika důležitá. Dokládá to např. na jevu nazalizace, ke kterému dochází u samohlásek, za kterými stojí moraické /N/. Kawahara (2016, s. 173) uvádí, že nazalizace samohlásek může být definována pouze díky použití slabiky jelikož „samohlásky jsou nazalizovány před tautosylabickou nazálou“. V případě, že za samohláskou stojí nazála vyskytující se v onsetu slabiky, k nazalizaci nedochází. Např. ve slově *hon* [hõN] (本 „kniha“) k nazalizaci dochází, zatímco ve slově *hone* [hone] (骨 „kost“), které se sestává ze dvou slabik, k ní nedochází. Protože lze tento jev vysvětlit pouze na základě slabiky, nelze teorii Labrone o tom, že v japonštině existují pouze móry, považovat za správnou.

³ Pro tento účel jsem pracovala s publikacemi od Kubozona (1999), Labrone (2012b), Kawahary (2016) a Tateišiho (2017).

⁴ Podstata móry je velice důležitá pro skladatele básní a písní, jelikož např. ve starých japonských lidových písních odpovídá jedna nota jedné móře, stejně tak skladatelé japonské poezie *haiku* a *tanka* se musí řídit počtem mór v jednotlivých verších (Labrone 2012b, s. 116; Kubozono 1999, s. 33).

1.2 Struktura slabik

Z hlediska struktur slabik jsou japonština a čeština velmi rozdílnými jazyky. Čeština má mnohem více fonotaktických kombinací než japonština.⁵ Bičan (2017) rozlišuje tři druhy fonémů – ty, které jsou vždy nukleární (vokály), vždy periferní (konsonanty) nebo mohou zastávat obě tyto role (např. slabikotvorné [r] a [l] v češtině).

V češtině může slabika obsahovat nukleární foném a několik periferních konsonantů jak před, tak za nukleem. V onsetu je možná kombinace až pěti konsonantů, obvyklejší je však počet čtyř a méně. V kodě se může objevovat jeden až nejvýše tři konsonanty. Celkově může být ve fonotagmatu nejvýše šest konsonantů (Bičan 2017).

V japonštině je struktura slabik omezenější než v češtině. V onsetu se může objevit jeden konsonant ve formě C, nebo palatalizovaná souhláska C[j]⁶. V kodě se v japonštině objevuje maximálně jeden konsonant, buď moraické /N/, nebo speciální foném /Q/, který značí první část geminované souhlásky. Možné kombinace hlásek v japonštině tedy jsou následující: V, CV, C[j]V, (C)VV, C[j]VV, (C)VC, C[j]VC a (C)VVC (Kubozono 1999, s. 48).

K narušení fonotakticky přípustných struktur slabik ve standardní japonštině může dojít při devokalizaci samohlásek. Jak se zmiňuje Labrune (2012a, s. 39), při devokalizaci dochází ke vzniku slabik, které nejsou pro japonštinu obvyklé. Prvním příkladem, který uvádí Labrune (2012, s. 39) je slovo *šita* („dělal/a“), které bývá vyslovováno bez samohlásky [i], jako [eta]. Slovo se tak stává jednoslabičným a slabika má strukturu CCV. Druhým příkladem je slovo *desu* („sponové sloveso“) s výslovností [des], které sice má strukturu CVC jenž je v japonštině možná, ale jak bylo výše zmíněno, na pozici kody se vyskytuje pouze /Q/ nebo /N/.

Slabiky můžeme dále dělit podle jejich váhy na lehké, těžké a v některých jazycích super-těžké. Jak tvrdí Ziková (2017), obecně dáno je pouze to, že za lehkou slabiku je označováno spojení typu CV (popř. pouze V), které existuje ve všech jazycích. Ostatní slabiky se svou váhou mohou v různých jazycích lišit, nejedná se o univerzálně dané pravidlo, ale o jazykové specifikum. Čeština rozlišuje pouze slabiky lehké a těžké. Japonština navíc rozlišuje i super-těžké slabiky, mající strukturu CVVC. Lehké slabiky jsou monomoraické, těžké slabiky bimoraické a super-těžké slabiky trimoraické (Kubozono 1999, s. 48). Jak popisuje Kubozono (2015a, s. 13), ve staré

⁵ Tabulku se všemi doloženými fonotagmaty v češtině s jejich procentuálním zastoupením přehledně zpracovává Bičan (2017).

⁶ C = souhláska (*consonant*), C[j] = palatalizovaná souhláska. Dále bude použita také zkratka V označující samohlásku (*vocal*).

japonštině byly všechny slabiky lehké. Tím, jak se postupem času japonština vyvíjela a vznikaly dlouhé samohlásky, diftongy a konsonanty v kodě, bylo za potřebí váhu slabik začít rozlišovat. Při přejímání cizích slov, došlo ke vzniku super-těžkých slabik, které se výhradně vyskytují ve slovech cizího původu. Pro Japonce jsou tedy nepřirozené, a jak tvrdí Kubozono (1999, s. 51), při přejímání cizích slov se jim snaží vyhýbat, např. epentezí či tzv. prenazálním krácením. Epenteze je fonologický proces, při kterém se do slabik vloží samohlásky tak, aby se tím ulehčila výslovnost.⁷ Při prenazálním krácení dochází k tomu, že je v přejatém slově vynechána druhá část dlouhé samohlásky nebo diftongu, stojí-li za nimi moraická nazála.⁸

⁷ Např. *match* → *mačči* [mat̃çi] („zápas“), *bed* → *beddo* [beddo] („postel“), *restaurant* → *resutoran* [resutoran] („restaurace“). V prvním příkladě bylo pro ulehčení výslovnosti přidáno epentetické [i] za [t̃e], ve druhém [o] za [d] a ve třetím [u] za [s].

⁸ Např. *machine* [mæʃi:n] → *mašin* [maeiN] „stroj“.

2 Hlásky

V této kapitole se budu zabývat konkrétními samohláskami (vokály), dvojháskami (diftongy) a souhláskami (konsonanty) v japonštině a v češtině. Budu porovnávat hláskový inventář obou těchto jazyků. Na základě tohoto srovnání by mělo být zřetelné, kde se mezi japonskými a českými hláskami vyskytuje největší rozdíl a naopak, které hlásky jsou shodné.

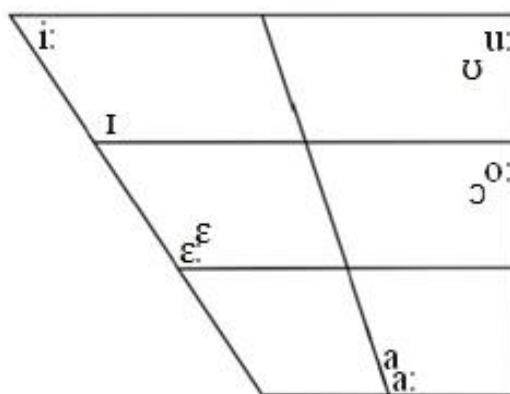
2.1 Samohlásky

Čeština i japonština patří k jazykům s nejčastějším vokalickým systémem, který má pět vnějších samohlásek a žádné samohlásky vnitřní a bývá označován jako systém 5:0 (Duběda 2005, s. 57). Základní fonémy v tomto systému jsou /a/, /e/, /i/, /o/, /u/. Jak v japonštině, tak v češtině, se veškeré krátké samohlásky realizují i v podobě dlouhých samohlásek.

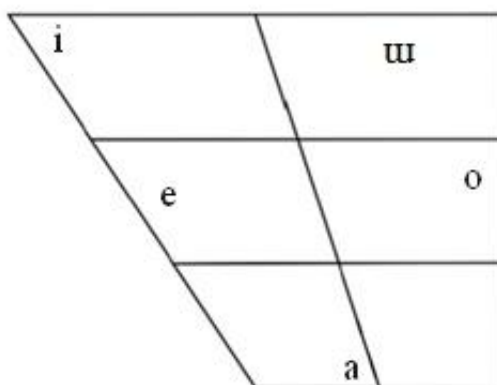
Samohlásky v obou jazycích rozlišujeme zejména podle horizontálního posunu jazyka, vertikálního posunu jazyka a otevřenosti úst (Palková 1994, s. 170). Podle horizontálního posunu jazyka rozdělujeme samohlásky na přední /e/ a /i/, střední /a/ a zadní /o/ a /u/. Podle vertikálního posunu jazyka na nízké /a/, středové /e/ a /o/ a vysoké /i/ a /u/. A podle otevřenosti úst na otevřené /a/, polootevřené (polozavřené) /e/ a /o/ a zavřené /u/ a /i/. Postavení rtů při standardní výslovnosti v češtině je u každé samohlásky poněkud odlišné, retní artikulace je pro ni velmi výrazným charakteristickým rysem. Proto se dá také říci, že na vnímání češtiny má podíl i složka odezírání (Palková 1994, s. 171). V japonštině naopak tato složka téměř neexistuje. Když budeme při mluvě pozorovat ústa Japonců, jen velmi těžko dokážeme z pohybů rtů a artikulace odhadnout, jaká slova vyslovují. Proto se o nich nejspíše také tvrdí, že jsou velmi dobrými břichomluvci.

V češtině se krátké samohlásky realizují jako [a], [ɛ], [ɪ], [ɔ], [ʊ] a dlouhé samohlásky jako [a:], [ɛ:], [i:], [o:], [u:]. Zde si můžeme povšimnout rozdílu v kvalitě mezi krátkými a dlouhými samohláskami [ɪ] a [i:], [ɔ] a [o:] a [ʊ] a [u:]. V japonštině se krátké samohlásky realizují jako [a], [e], [i], [o] a [u] a dlouhé samohlásky, oproti češtině beze změny kvality, jako [a:], [ɛ:], [i:], [o:] a [u:].

Monoftongy v češtině a japonštině zobrazují Obrázek 1 a Obrázek 2. Schéma na obrázcích se nazývá vokální lichožebník. Jeho tvar znázorňuje ústní dutinu. Místo realizace konkrétní samohlásky určuje poloha jazyka, který se z klidové polohy posouvá buď vertikálně, nebo horizontálně v závislosti na tom, jakou samohlásku chceme vyslovit. Obrázek 1 znázorňuje české monoftongy, Obrázek 2 monoftongy japonské. Na těchto obrázcích můžeme vidět řadu rozdílů mezi českými a japonskými samohláskami, které podrobněji proberu v dalších podkapitolách. V případě japonských samohlásek nejsou do obrázku zahrnuty samohlásky dlouhé, a to z toho důvodu, že zdroje, se kterými jsem pracovala (např. Labrune 2012a, s. 25; Iwasaki 2013, s. 30), uvádí, že se jejich postavení v japonštině shoduje s postavením samohlásek krátkých. V češtině si však určitých rozdílů povšimnout můžeme.

Obrázek 1: České monoftongy⁹

Obrázek 2: Japonské krátké monoftongy¹⁰

⁹ Šimáčková (2012, s. 228). Graficky upraveno a přepsáno dle IPA transkripce.

¹⁰ Okada (1991, s. 94). Graficky upraveno a přepsáno dle IPA transkripce.

2.1.1 Krátké samohlásky

První samohláska, kterou se v této podkapitole budu zabývat, je /a/. V češtině i v japonštině se nijak výrazně neliší. Iwasaki (2013, s. 29–30) ji ve své publikaci zapisuje pomocí IPA symbolu [a]. Tvrdí však, že oproti základnímu postavení hlásky [a] dle IPA se v japonštině /a/ vyslovuje více vepředu. Z toho vyplývá, že japonské [a] je vyslovováno zadněji, než je tomu v češtině, ale jen dosti nepatrně. Ve své práci se proto budu držet častěji používaného klasického středního [a], stejně jako např. Okada (1991) či Labrune (2012a).

V případě samohlásky /e/ dochází k odchylce mezi češtinou a japonštinou. České [ɛ] je spíše polootevřené (Šimáčková 2012, s. 228), odpovídá tedy dle IPA realizaci [ɛ]. Oproti tomu japonské [e] je charakterizováno jako polozavřené (Cudžimura 1996, s. 18). Jazyk se při výslovnosti japonského [e] posunuje výše než při výslovnosti českého [ɛ].

Česká samohláska [ɪ], jak uvádí Duběda (2005, s. 62), je charakterizována jako samohláska téměř zavřená. V japonštině je hláska [i] klasickou samohláskou zavřenou. Tato japonská samohláska by se například dala porovnat se samohláskou vyslovenou v českém slově *mít*, tedy s českým [i:], avšak tato hláska má v japonštině jinou kvantitu a rty při její výslovnosti nejsou tak roztažené (Cudžimura 1996, s. 18).

V realizaci hlásky /o/ v japonštině a češtině by se daly zdůraznit dva menší rozdíly. První z nich je, že japonské [o] je trochu vyšší a trochu více centralizované (Cudžimura 1996, s. 18) než to české. Druhý rozdíl se týká zaokrouhlenosti rtů. V češtině jsou při výslovnosti rty zaokrouhleny, ne však do takové míry jako je tomu u samohlásky [ɔ], a jsou mírně vyšpulený (Palková 1994, s. 184). Jak však uvádí např. Iwasaki (2013, s. 30), japonské [o] je zaokrouhlené pouze zlehka.

Největší rozdíl mezi českými a japonskými vokály lze spatřit u hlásky /u/. V češtině se tato hláska realizuje jako [ʊ], dle IPA se jedná o téměř zavřenou, téměř zadní samohlásku. Japonské [u] je samohláska centralizovaná, rty jsou při výslovnosti stlačené, neroztažené a především nezokrouhlené (např. Cudžimura 1996, s. 18; Iwasaki 2013, s. 30). To je přesným opakem k českému [ʊ], u kterého je zaokrouhlení rtů a jejich zřetelné vyšpulení k jejímu vytvoření zcela nezbytné. Ve standardní japonštině však pohyb rtů při výslovnosti hlásky [u] není téměř znatelný.

Japonské samohlásky [i] a [u] se někdy nazývají jako samohlásky slabé. Jak tvrdí např. Kubozono (2015a, s. 3), jsou to nejkratší samohlásky v japonštině a v mnoha

případech podléhají devokalizaci. Oproti tomu v češtině u krátkých samohlásek k tomuto jevu nedochází. O konkrétních případech devokalizace se zmíním později.

2.1.2 Dlouhé samohlásky

V češtině se vyskytují dlouhé samohlásky [a:], [i:], [ɛ:], [u:], [o:] a v japonštině [a:], [i:], [ɛ:], [u:], [o:]. Jak již bylo zmíněno, uvádí se, že kvalita krátkých a dlouhých samohlásek v japonštině je naprosto shodná. Oproti tomu v češtině samohlásky naprosto shodné nejsou. V češtině se samohlásky [o:] a [u:] vyslovují výše, než jejich krátké protiklady. Menší rozdíl můžeme taktéž vidět u dlouhého [a:], které je vyslovováno s jazykem níže a zadněji, než se vyslovuje [a] krátké (Krčmová 2006, s. 119). Největší rozdíl je v češtině viditelný v případě [i:], které se od postavení krátkého [ɪ] výrazně liší. České [ɪ] je totiž otevřenější, než dlouhé zavřené [i:] (Palková 1994, s. 171). Tohoto rozdílu si lze povšimnout v Obrázku 1.

Krátké a dlouhé samohlásky se liší především v délce jejich trvání při výslovnosti. Běžně se uvádí, že ve spisovné češtině je mezi krátkou a dlouhou samohláskou poměr délky trvání 1:2 (Krčmová 2006, s. 118). Podle Šimizu Han (1962, s. 65, cit. v Labruno 2012a, s. 40) se předpokládá, že by v japonštině tento poměr měl platit taktéž, ale Japonci mají tendenci samohlásky prodlužovat až v poměru 1:2,5 či dokonce 1:3. Akamacu (1997, cit. v Labruno tamtéž) k tomu podotýká, že je to dáno zejména tím, že japonští rodilí mluvčí tíhnou při vyslovování dlouhé samohlásky k tomu, že vysloví sled dvou stejně dlouho trvajících identických samohlásek. Rodilí posluchači je stejně tak i vnímají. Dlouhá samohláska v japonštině obsahuje dvě rytmické jednotky, respektive móry, kdežto krátká samohláska pouze jednu. Pokud v určitém časovém úseku vyslovíme dvě po sobě jdoucí krátké samohlásky místo jedné samohlásky dlouhé, jejich trvání během výslovnosti bude delší. A proto je poměr délky trvání mezi krátkou a dlouhou samohláskou v japonštině větší než 1:2. K tomuto jevu však nemusí docházet ve všech případech. V japonštině se totiž v určitých situacích dlouhé samohlásky mohou zkracovat. Stejně tak se tomu děje i v češtině. V závislosti na tempu, projevu či emocionálním zabarvení řeči mluvčího může docházet jak ke krácení dlouhých samohlásek, tak k prodlužování samohlásek krátkých. O tomto tématu se podrobněji zmíním v kapitole 3. Vybrané jevy ovlivňující výslovnost hlásek.

V češtině se dlouhé samohlásky vyskytují celkem běžně. Podle Palkové (1994, s. 193) je početní zastoupení dlouhých samohlásek v češtině následující (počínaje hláskou s nejvyšší četností) – [i:], [a:], [ɛ:], [u:], [o:]. Nejméně početnou dlouhou

samohláskou je [o:], jelikož má v češtině využití pouze ve slovech přejatých. Její přítomnost naznačuje cizí původ slova. Příkladem, kde se vyskytuje ve slovech domácího původu, je emotivní prodloužení typu *bóže* [bo:ʒɛ]. Často tedy dochází ke spekulacím, jestli by vůbec mělo být [o:] zařazováno do základní výbavy fonémů v češtině (Palková 1994, s. 196).

I v japonštině se dlouhé samohlásky vyskytují poměrně často. Nejčastěji zastoupené dlouhé samohlásky v japonštině jsou [o:], [e:] a [u:] v tomto pořadí, dále poté [a:] a [i:] (Kubozono 2015a, s. 4). Četnost jednotlivých hlásek je dána zejména původem slov, ve kterých se vyskytují. Všechny dlouhé samohlásky se vyskytují ve slovech cizího původu, ve slovech japonského původu spíše jen zřídka. Slova sinojaponského původu však povolují pouze samohlásky [o:], [e:] a [u:] (Kubozono, tamtéž). To je jedním z důvodů, proč jsou tyto tři dlouhé samohlásky v jazyce obsaženy nejvíce. Dalším důvodem, který uvádí Kubozono (2015a, s. 5), je také to, že se samohlásky [o:] a [e:] vyvinuly z dříve existujících diftongů díky samohláskové koalescenci. Hlásková [o:] vznikla z koalescence tří diftongů /au/, /ou/ a /eu/, hlásková [e:] pak z koalescence dvou diftongů /ai/ a /ei/.

Jak dále říká Kubozono (2015a, s. 4), dlouhé samohlásky ve slovech japonského původu se vyskytují pouze zřídka proto, že v minulosti Japonci dlouhé samohlásky vůbec neměli. Vznikaly až postupem času díky samohláskové koalescenci či odstranění určité souhlásky (nejčastěji [ɯ]). V dnešní době se ve slovech japonského původu vyskytují dlouhé samohlásky hlavně v názvech některých rodinných příslušníků, v onomatopoických a mimetických slovech, v pravděpodobnostních tvarech a samohlásková [i:] na konci některých adjektiv.

Zatímco samohlásky [a:], [i:] a [u:] se ve všech hláskových prostředích vyslovují stejně, u samohlásek [e:] a [o:] se ještě na chvíli zastavíme. V sinojaponských slovech se v rámci zápisu hiraganou samohlásková [e:] prodlužuje pomocí /i/ a samohlásková [o:] pomocí /u/. Tento zápis je daný tím, že v minulosti existovaly diftongy /ei/ a /ou/, a jak jsem zmiňovala již výše, díky samohláskové koalescenci se z nich staly samohlásky dlouhé. Jejich zápis v hiraganě však zůstal stejný. Jak zmiňuje Labruno (2012a, s. 40), zřejmě i kvůli tomuto faktu, někdy v japonštině dochází k výslovnosti sekvence /e/ – /i/ místo samohlásky [e:]. Tento trend je viditelný zejména v některých dialektech, zejména na Kjúšú, také k této výslovnosti tíhnou například herci či zpěváci nebo lidé při formálních projevech.

To zda ve slově vyslovíme [e:] nebo bude /ei/ vysloveno jako sled dvou po sobě jdoucích hlásek či diftong, je závislé na existenci morfologické hranice mezi [e] a [i]. Jako příklad si můžeme uvést třeba slovo *suiei* (水泳 „plavání“). Slovo /sui.ei/¹¹ je možné vyslovit buď jako [suie:], nebo [suiei], jelikož mezi samohláskami [e] a [i] neexistuje takzvaná morfologická hranice (Iwasaki 2013, s. 31). U tohoto slova by výslovnost zřejmě nijak neovlivnila význam, ale existují příklady slov, ve kterých je nutné dodržovat výslovnost, kterou nám určuje právě morfologická hranice. Tak například /meiro/, bude při výslovnosti *méro* [me:ro] znamenat „bludiště“ (迷路). V případě, že by byla výslovnost *meiro* [meiro] význam by byl „barva očí“ (目色). V prvním případě mezi hláskami [e] a [i] neexistuje morfologická hranice, /mei.ro/, může být tedy vyslovené [e:]. Ve druhém případě však musí být vysloveny obě hlásky právě proto, že mezi nimi existuje morfologická hranice, /me.i.ro/ (Labrone 2012a, s. 41).

Podobný případ morfologické hranice uvádí i Iwasaki (2013, s. 30) u samohlásky [o:]. Tuto problematiku vysvětluje na příkladu /kouši/. Při výslovnosti *kóši* [ko:ei] bude význam slova „přednášející“ (講師) a v případě výslovnosti *kouši* [kouei] se bude jednat o „tele“ (子牛). Rozdílem mezi /ei/ a /ou/ je ten, že /ou/ se na rozdíl od /ei/ v rámci jednoho morfému nikdy nevysloví jako dvojhláska. Jedinou výjimkou, jak popisuje Iwasaki (tamtéž), je slovo *souru* [souru] (ソウル „Soul“), které je vzácnou ukázkou existence segmentu /ou/ vyslovující se jako diftong uvnitř jedné slabiky.

Dodržovat při výslovnosti morfologickou hranici mezi hláskami je důležité i v případě dvou po sobě jdoucích stejných samohlásek, mohou totiž často tíhnout k výslovnosti dlouhé samohlásky. Např. slovo *súri* [su:ri] (数理 „matematická teorie“) se v tomto významu musí vyslovit s [u:], oproti tomu slovo s významem „prodejce octa“ (酢売り) můžeme vyslovit obojím způsobem, tedy buď jako [su:ri], nebo [suʔuri]. Odlišení mezi těmito dvěma slovy vznikne díky pauze či tzv. rázu (viz kapitolu 2.2.1 Explozívy), který vložíme mezi první a druhou samohlásku (Labrone 2012a, s. 45).

2.1.3 Dvojhláska

Dvojhláska (diftong) je zvláštní typ hlásky mající tónovou strukturu (Krčmová 2006, s. 61). V diftongu se spojí dvě vokalické pozice v jediné slabice. Délka tohoto spojení odpovídá délce dlouhé samohlásky. Toto spojení dvou vokalických pozic do

¹¹ Tečka mezi hláskami od sebe odděluje jednotlivé slabiky.

jedné slabiky se nazývá tautosylabické (Palková 1994, s. 72). Fonetika dělí diftongy na dva typy: pravé diftongy a nepravé diftongy. V pravém diftongu si obě jeho části zachovávají plnou vokalickou stavbu. Oproti tomu v nepravém diftongu si plnou vokalickou stavbu uchovává jen část (tzv. jádro), druhá část ji částečně ztrácí, stává se z ní tak polosamohláska (Krčmová 2006, s. 62). Podle toho, jak je uspořádáno jádro a polosamohláska, se diftongy dělí na stoupavé a klesavé. U stoupavých je polosamohláska v první části diftongu a jádro v části druhé. U klesavých je v první části diftongu jádro, které přechází v polosamohlásku. Dále rozdělujeme diftongy podle artikulačního pohybu na pevné (polohové) a klouzavé (pohybové). Pevné diftongy mají stabilní výchozí i konečné artikulační postavení. Klouzavé mají stabilní jen jednu část (Palková 1994, s. 72).

Čeština obsahuje tři diftongy /ɔʊ/, /aʊ/ a /ɛʊ/, které jsou vždy nepravé, klesavé a pevné. Při tvoření těchto diftongů se přesunuje jazyk i rty z pozice pro první hlásku ([ɔ], [a] nebo [ɛ]) do pozice pro hlásku [ʊ]. Obě krajní polohy jsou při tom plně realizovány. Jedinou ryze českou dvojhláskou je [ɔʊ]. Za dvojhlásku [ɔʊ] se v češtině považuje jakákoliv sekvence /ɔ/ + /ʊ/, pokud mezi nimi není zřetelná morfoloická hranice. Dvojhlásku [ɔʊ] se vyskytuje například ve slově *koukat* [kɔʊkat], naopak ve slově *doučit* [dɔʊtʃit] je viditelná morfoloická hranice mezi předponou a slovem *učit*, proto se jako dvojhlásku nevysloví (Palková 1994, s. 172).

Diftong [aʊ] se vyskytuje pouze ve slovech přejatých. Za samohlásku [aʊ] se v češtině opět pocítuje sekvence /a/ + /ʊ/, za předpokladu, že mezi nimi není morfoloická hranice, např. *auto* [aʊto] vs. *naučit* [naʊtʃit]. Dvojhlásku [ɛʊ] se taktéž vyskytuje jen ve slovech cizího původu. Jak však tvrdí Palková (1994, s. 172), její hodnocení jako diftongu není jednoznačné. Rozpor není ani tak ve způsobu artikulace této dvojhlásky, jako spíše v hodnocení uživatelů jazyka. Sekvence /ɛ/ + /ʊ/ je totiž v některých slovech u některých uživatelů pocítována jako heterosylabická. Například dvojhlásku ve slově *feudál* [fɛʊda:l] většina uživatelů vysloví tautosylabicky. Naopak ve slově *neutron* může být vyslovena dvojhlásku tautosylabicky [nɛʊtrɔn], má tedy dvě slabiky /nɛ.ʊtrɔn/, nebo heterosylabicky [nɛʊtrɔn], kdy obsahuje slabiky tři /nɛ.ʊ.trɔn/. Záleží na citění uživatele, jak slovo vysloví, obojí je bráno jako spisovné (Palková 1994, s. 172).

Palková (1994, s. 196–198) se zmiňuje o tom, že stanovení, zda je dvojhlásku jazyka jedním fonémem či kombinací dvou, patří k častým otázkám. I v japonštině je tato otázka často pokládána. Labruno (2012a, s. 55) k tomuto tématu tvrdí, že to, jestli je

sled dvou po sobě jdoucích samohlásek označen za diftong, je čistě na úhlu pohledu každého jedince. Záleží na tom, jak vnímá morfologické hranice daných slov a jaký má náhled na definici základních prosodických jednotek v japonštině (debata slabika a móra). Dále uvádí, že pokud někdo věří v existenci slabik v japonštině, jako základních jednotek pro popis tohoto jazyka, velice jednoduše tíhne k označení dvou po sobě jdoucích samohlásek, které spadají pod jednu slabiku, za diftongy.

Kombinace dvou po sobě jdoucích samohlásek V_1V_2 se v japonštině vyskytují velice často, není dokonce ani zvláštností kombinace čtyř samohlásek. Jak uvádí Takajama (2003, cit. v Labrone 2012a, s. 53), v moderní japonštině v japonských a sinojaponských slovech jsou možné pouze kombinace /ai, oi, ui, ie, ae, oe, ue, io, ao, ue/; /ei/ se vyskytuje také, ale obecně se vztahuje k dlouhému [e:]. Zmiňuje se, že ze sekvence $V + /u/$ se vyvinuly dlouhé samohlásky, kromě těch slov, které mají morfologickou hranici, např. *omou* [omou] (思う „myslet“) nebo *kau* [kau] (買う „koupit“). Dále uvádí, že sekvence $V + /a/$ v japonských a sinojaponských slovech na hranici monomorfému nikdy neexistovala a vyskytuje se pouze ve slovech cizího původu nebo v případě, je-li mezi samohláskami morfologická hranice.

Labrone (2012a, s. 53–54) uvádí několik autorů a jejich tvrzení o tom, jaké sekvence samohlásek považují za diftongy. Všichni se však shodují na stejném faktu; je-li mezi hláskami morfologická hranice, nikdy nemůžou být vyslovovány jako diftongy. Např. Amanuma aj. (1989, s. 93–98) tvrdí, že za diftongy mohou být považovány jakékoliv sekvence $V + /i/$. Kawakami (1977) považuje za diftongy /ai/, /ui/, /oi/, /ae/, /ao/ a /oe/. Nakonec Saitó (1997, s. 85) říká, že /ai/, /ui/, /ae/ a /au/ se také jednoduše mění v diftongy [ai̯], [ui̯], [ae̯] a [au̯], nejsou-li to bimoraická japonská slova jako např. *oi* [oi] (甥 „synovec“). Podobný názor jako Amanuma (1989) má i Kubozono (2015b, s. 245), který za diftongy v japonštině považuje /ai/, /oi/ a /ui/.

Sama Labrone (2012s, s. 54) k této problematice přidává svůj jasný názor. Myslí si, že sekvence V_1V_2 nikdy diftongy netvoří, dvě samohlásky v řadě za sebou považuje za dvě samostatně se vyslovující móry. K tomuto názoru udává důvody, proč si myslí, že tomu tak je a to např. ten, že kvalita samohlásek se při výslovnosti nijak nemění, je stejná, jako když jsou vysloveny odděleně. Ani jedna hláska neovlivňuje tu druhou, tak jako tomu běžně bývá u klasických diftongů. Dalším argumentem k potvrzení jejího přesvědčení je to, že v pomalé či důkladné mluvě se mezi samohláskami může objevit pauza nebo ráz, což u výslovnosti diftongů nejde.

Vzhledem k tomu, že je velice těžké definovat, co jsou to vlastně diftongy v japonštině a jestli vůbec existují, těžko se určuje, jakého jsou typu. Nelze tedy úplně jednoznačně určit, tak jako u češtiny, že se jedná o diftongy pravý/nepravý atp.¹²

2.2 Souhlásky

Ačkoliv se samohláskové systémy v češtině a japonštině mohou zdát jednoduché, a až na menší výjimky velmi podobné, souhláskové systémy už tak shodné nejsou. V češtině nalezneme souhlásky, které japonština vůbec neobsahuje, a naopak. Některé souhlásky se mohou laické veřejnosti na první pohled zdát stejné, ale přesto se z různých hledisek liší. Najdou se však i souhlásky, které shodné jsou. Pro lepší přehled jsem se pro tuto kapitolu rozhodla vytvořit tabulky souhlásek existujících v češtině a v japonštině, protože díky nim bude jednodušší porovnat konsonantní zásobu v obou jazycích.

Základním rozdělením souhlásek je rozdělení z hlediska akustického. Toto rozdělení je založené na složce šumu v souhláskách. Dělíme je na hlásky šumové (vlastní konsonanty), sonory a hlásky klouzavé (tzv. glidy). Hlásky šumové mají zřetelnou složku šumu a je jich nejvíce. Sonory jsou hlásky s větším podílem tónové složky, ale obsahují i šum. Sonory dále dělíme na orální sonory, také nazývané jako likvidy (v češtině jsou to vibranty [r], [r̥] a [r̄] a laterální (boční) aproximanta [l], v japonštině verberanta [r]) a na nazální sonory (v obou jazycích sem řadíme hlásky [m], [n], [ɲ], [ŋ], v češtině potom také [ɱ] a v japonštině [ɳ]). Hlásky klouzavé nemají plně rozvinutou tónovou složku a složka šumová jim chybí zcela. Dá se říci, že se podobají některým vokálům, a proto bývají označovány také jako „polosamohlásky“. V češtině a v japonštině do této skupiny patří [j] a v japonštině [ɥ].

Díky tomuto rozdělení jsme si vyčlenili dvě skupiny souhlásek – sonory a glidy. Zůstala nám tak velká skupina souhlásek šumových, se kterou můžeme dále pracovat.

Skupinu souhlásek šumových dále dělí např. Krčmová (2006, s. 64) z hlediska způsobu artikulace, a dále pohlíží buď na způsob tvoření těchto hlásek, nebo na jejich auditivní hledisko. Pro obě tato hlediska je podstatná šumová složka souhlásek, která je závislá na účasti okluze (závěru), semiokluze (polozávěru) nebo konstriktce (úžiny). Z obou těchto hledisek se souhlásky dělí do tří dalších skupin. Z hlediska způsobu

¹² Avšak podle tvrzení Labrone o tom, že kvalita obou hlásek zůstává zachována, by se dalo pravděpodobně tvrdit, že se jedná o diftongy pravé. Stejně tak si u Saitóa můžeme povšimnout, jakým způsobem jsou diftongy realizovány, a z tohoto důvodu se domnívám, že se alespoň tyto mohou zařazovat (stejně jako diftongy české) mezi klesavé diftongy.

tvoření jsou to okluzívy (hlásky závěrové), semiokluzívy (hlásky polozávěrové) a konstriktivy (hlásky úžinové). Z hlediska auditivního pak můžeme rozlišit explozívy, afrikáty a frikativy (Krčmová 2006, s. 128). Ve své práci budu používat termíny z hlediska auditivního.

Prvním typem jsou souhlásky zvané explozívy. Při výslovnosti explozív dochází jen k velmi krátkému šumu, podle Krčmové (2006, s. 64) spíše k pulzu. Před vznikem šumu dochází k přerušení zvukového proudu kvůli tomu, že mu artikulační orgány uzavřou cestu. Dochází tak k relativně pevnému závěru. Ve chvíli, kdy dojde k uvolnění této přepážky, nahromaděný vzduch „exploduje“ a vytvoří krátký šum. Trvání těchto hlásek nelze prodlužovat (Palková 1994, s. 74). Do této skupiny řadíme orální explozívy [p], [b], [t], [d], [k], [g] vyskytující se v obou jazycích a v češtině ještě [c] a [j].¹³

Druhým typem jsou frikativy. Frikativy mají tzv. trvací šum (jejich délka lze tedy prodlužovat) a navazují plynule na předchozí zvuky (Krčmová 2006, s. 64). Artikulační orgány se k sobě na některém místě přiblíží, ale neutvoří závěr nýbrž úžinu. Přes tu pak může proudit vzduch, který vytvoří šum a hlásku (Palková 1994, s. 74). Zařazujeme sem japonské a české [s] a [z], dále české [f], [v], [ʃ], [ʒ], [x], [ɣ] a [ɦ] a japonské [ϕ], [ɕ], [z]¹⁴, [ç] a [h].¹⁵

Posledním typem je kombinace obou těchto způsobů, tzv. afrikáty. Při výslovnosti nejprve dojde ke kratičké pauze, při které se výdechová cesta uzavře, pak se ale oproti explozívám uvolní pomalu a vytvoří úžinu, kterou projde vzduch. Tím se vytvoří šum podobný frikativám (Palková 1994, tamtéž). Do této skupiny patří japonské a české [tʃ], [dʒ], české postalveolární [tʃ̠] a [dʒ̠] a japonské alveopalatální [tʃ̚] a [dʒ̚].

Všechny souhlásky v obou jazycích dělíme také podle znělosti na znělé a neznělé. Ta je dána tím, zda nám při výslovnosti pracují hlasivky. U neznělých souhlásek hlasivky nepracují, jsou v klidu, u znělých jsou napjaté a kmitají (Palková 1994, s. 54). Příkladem je neznělá souhláska [t] v protikladu se znělou souhláskou [d], nebo [p] a [b], vyskytující se v obou jazycích.

Dále všechny souhlásky dělíme z hlediska místa artikulace (podle jejich artikulátorů). Většina skupin, do kterých souhlásky z hlediska místa artikulace zařazujeme, existuje jak v češtině, tak v japonštině, ale i zde se vyskytují rozdíly, na které bych ráda poukázala.

¹³ Krčmová (2006, s. 64) k explozívám řadí i nazály.

¹⁴ Ve standardní japonštině se vyskytuje jen jako alofón. Více níže u popisu hlásky [ʒ]

¹⁵ Krčmová (2006, s. 64) k frikativám zařazuje i likvidy a polosamohlásku [j].

Podle Palkové (1994, s. 209–210) rozlišujeme dle místa artikulace v češtině tyto skupiny souhlásek:

- 1) bilabiály (retoretné – artikulují oba rty proti sobě) – [p], [b] a [m]
- 2) labiodentály (retozubné – artikuluje spodní ret proti horním řezákům) – [f], [v] a [ɱ]
- 3) alveoláry (zubodásňové – artikuluje špička jazyka na přední části alveol) – [t], [d], [n], [t̪s̪], [d̪z̪], [s], [z], [r], [r̥], [r̥] a [l]
- 4) postalveoláry (zadní zubodásňové – artikuluje přední část jazyka na zadní části alveol, tato výslovnost bývá doprovázena lehkým zaokrouhlením rtů) – [tʃ], [dʒ], [ʃ] a [ʒ]
- 5) palatály (předopatrové – artikuluje střední část hřbetu jazyka proti patru) – [ç], [ɲ] a [j]
- 6) veláry (zadopatrové – artikuluje zadní část hřbetu jazyka proti měkkému patru) – [k], [g], [ŋ], [x] a [ɣ]
- 7) laryngály (hrtanové – artikulují hlasivky) – [h], [ʔ]

Podle Iwasakiho (2013, s. 32) se v japonštině dle místa artikulace rozlišují tyto skupiny souhlásek:

- 1) bilabiály – [p], [b], [m] a [ɸ]
- 2) alveoláry – [t], [d], [n], [t̪s̪], [d̪z̪], [s], [z] a [r]
- 3) alveopalatály (dásňopatrové – artikuluje hřbet jazyka na rozhraní alveol a tvrdého patra) – [ɲ], [t̪ç̪], [d̪z̪], [ç̪] a [z̪]
- 4) palatály – [ç] a [j]
- 5) veláry – [k], [g], [ŋ] a [w]
- 6) uvuláry (čípkové – artikuluje zadní část jazyka s čípkem) – [ɴ]
- 7) laryngály – [h], [ʔ]

Jak můžeme vidět, skupiny bilabiál, alveolár, palatál, velár a laryngál se vyskytují v obou jazycích. Jedním z rozdílů mezi oběma jazyky je neexistence labiodentál v japonštině a neexistence uvulár v češtině (v japonštině se sem řadí pouze [ɴ]¹⁶). Dále si můžeme povšimnout toho, že se v češtině vyskytuje skupina postalveolár, která se v japonštině nevyskytuje. Oproti tomu má japonština skupinu alveopalatál, která není v češtině.

¹⁶ Také druhá výslovnost /w/, viz níže.

Rozdělení z hlediska místa artikulace, z hlediska způsobu artikulace a z hlediska znělosti využívá tabulka IPA. Levý sloupec uvádí způsob artikulace a horní řádek místo artikulace. Souhlásky neznělé se nachází na levé straně konkrétní buňky, souhlásky znělé na její pravé straně. Souhlásky, které se vyskytují v češtině, zpracovává Tabulka 2, v japonštině Tabulka 3.

Tabulka 2: Klasifikace souhlásek v češtině¹⁷

	Bilabiály		Labio-dentály	Alveoláry		Post-alveoláry	Palatály		Veláry	Laryngály	
Explozivny	p	b		t	d		c	ɟ	k	g	ʔ
Nazály	m		ɱ	n			ɲ		ŋ		
Afrikáty				ts	dz	tʃ	dʒ				
Frikativy		f	v	s	z	ʃ	ʒ		x	ɣ	ɦ
Vibranty				ɾ	r						
Laterální aproximanty				l							
Polosamohlásky							j				

Tabulka 3: Klasifikace souhlásek v japonštině¹⁸

	Bilabiály		Alveoláry		Alveo-palatály	Palatály	Veláry	Uvuláry	Laryngály
Explozivny	p	b	t	d			k	g	ʔ
Nazály	m		n		ɲ		ŋ	ɴ	
Afrikáty			ts	dz	tɕ	dʑ			
Frikativy	ɸ		s	z	ɕ	ʑ			h
Verberanta (<i>tap</i>)			r						
Polosamohlásky						j	ɰ		

2.2.1 Explozivny

Bilabiální explozivny [p] a [b] existují jak v češtině, tak v japonštině a tvoří se stejně. Na výslovnosti těchto hlásek se účastní oba rty, přičemž napětí u [p] je větší než u [b]. Jazyk se výslovnosti neúčastní. Při výslovnosti [b] pracují rty i hlasivky, při [p]

¹⁷ Vytvořeno na základě: Palková (1994, s. 209) – přepsáno dle IPA transkripce.

¹⁸ Vytvořeno na základě: Iwasaki (2013, s. 32) – přepsáno dle IPA transkripce.

pouze rty. Vstup do dutiny nosní je uzavřen pomocí měkkého patra. Jak zmiňuje Cudžimura (1996, s. 13), tyto hlásky jsou bezpřídechové, nebo jen s minimálním množstvím přídechu, oproti například anglickému [p], které přídechové je.

Alveolární explozívy [t] a [d] se také vyskytují v obou jazycích. Ve standardní japonštině se explozívy [t] a [d] realizují před samohláskami [a], [e] a [o]. Před samohláskou [i] se foném /t/ realizuje jako [t̪], foném /d/ potom jako [d̪]. Foném /t/ má před samohláskou [u] podobu [t̪s] a /d/ je realizováno jako [d̪z]. Kvůli přejímání cizích slov, se však v japonštině můžeme setkat i s výslovností [ti], [di] a [tu], [du]. Příklady, které uvádí např. Iwasaki (2013, s. 33) mohou být slova *pátí* [pa:ti:] (パーティー „párty“), *tatú* [tatuu:] (タトゥー „tetování“), *šídí* [ɕi:di:] (シーディー „CD“) či *dú* [du:] (ドゥー „dva“, slovo *deux* přejeté z francouzštiny).

V češtině se [t] a [d] tvoří pomocí přitisknutí špičky jazyka na přední alveoly, mírně za horní zuby (Krčmová 2006, s. 130). V japonštině je tato výslovnost lehce posunuta dozadu, nereflektuje se zde špička jazyka, ale spíše hřbet, který se opírá o dásně. Nikdy se však neopírá o zuby (Cudžimura 1996, s. 13).

Explozívy palatální [c] a [ɟ] se vyskytují pouze v češtině. Výslovnost je podobná jako u alveolárních explozív, ale jazyk je v tomto případě více smršten a špička směřuje za spodní řezáky. Tyto hlásky občas doprovází mírná sykavost (Krčmová 2006, s. 132).

Dalšími explozívami vyskytujícími se v obou jazycích jsou explozívy velární [k] a [g]. Obě tyto hlásky se realizují před všemi samohláskami. Jak uvádí Hibija (1996, s. 162), foném /g/ má však dvě alofónické varianty – [g] a [ŋ]. Pokud se foném /g/ vyskytuje na začátku slova, realizuje se jako [g], např. *gozen* [gozen] (午前 „dopoledne“). Vyskytuje-li se však uvnitř slova, může se realizovat jako [ŋ], např. *dógu* [do:ŋu] (道具 „nářadí“) nebo *higaši* [çiŋaei] (東 „východ“). Tato výslovnost není pevně daná, záleží na tom, jak tyto dvě hlásky vnímá mluvčí. Výslovnost je přijatelná a spisovná obojího typu.

Souhlásky [k] a [g] se v obou jazycích ve výslovnosti neliší. Artikulačně aktivní je u těchto hlásek zadní část hřbetu jazyka, která se přitiskne k měkkému patru. V japonštině fonémy /k/ a /g/ podléhají palatalizaci v postavení před /i/ nebo /j/, realizují se potom jako [k^j] a [g^j] (Iwasaki 2013, s. 34). V češtině palatalizace jako jev vůbec neexistuje (Palková 1994, s. 191).

Poslední explozívou, kterou je možné zařadit mezi hlásky, ač se za hlásku úplně považovat nemusí, je tzv. ráz, značený [ʔ]. V obou jazycích je to neznělá laryngální

explozíva. Ráz je tvořen pevným semknutím hlasivek, které zabrání průchodu vzduchu z plic (Vance 2008, s. 15). Z hlediska sluchového vnímání se projevuje jako zřetelnější oddělení samohlásky od předchozí slabiky (Palková 1994, s. 325). Funkcí rázu je tedy naznačit hranice morfémů, respektive zabránit splývání dvou hlásek. V neutrální výslovnosti se často ráz nepoužívá. Jak však tvrdí Krčmová (2006, s. 163), je nepřípustné vyslovit místo dvou vokálů diftong nebo dlouhou samohlásku např. ve slově *poohlédnout se* [pɔʔɔfɪlɛ:dnɔʔt sɛ].

Frekvence užití rázu souvisí i s tempem řeči (Palková 1994, s. 326). Je-li tempo řeči pomalejší užití rázu je zřetelnější, při rychlé mluvě ráz může zanikat. Důležité však je, že podporuje zřetelnost projevu. V češtině se ráz používá před samohláskou na začátku slova („ano“ [ʔano]), po neslabičné předložce („k oknu“ [kʔɔkno]), uvnitř slova po předponě („naučit“ [naʔɔʃit]) a mezi dvěma vokály (buď v rámci složených slov: „indoevropský“ [ʔindoʔevropski:] nebo po předložce obsahující samohlásku: „do okna“ [dɔʔɔkna]). Automaticky se ráz také realizuje po pauze (Palková 1994, s. 325). Podle Palkové (1994, s. 326) je nutné vyslovit ráz po neslabičných předložkách jako je *v*, *k*, *s* a *z*. Pokud bychom v tomto případě nevyslovili ráz, došlo by k narušení morfologické hranice a vyslovení úplně odlišného slova. Ukázkou mohou být příklady *s okem* [sʔɔkɛm] vs. *sokem* [sɔkɛm] nebo *s uchem* [sʔɔxɛm] vs. *suchem* [suxɛm]. V ostatních případech Palková (tamtéž) výslovnost rázu mluvčím doporučuje, aby nedocházelo ke splývání dvou samohlásek, nicméně výslovnost bez rázu není brána jako nespisovná.

V japonštině se ráz nepoužívá na začátku slov, tak jako je tomu v češtině. Avšak stejně jako v češtině se i v japonštině ráz realizuje mezi dvěma samohláskami, které mezi sebou mají morfologickou hranici. Toto téma už jsem zmínila na příkladu slova *súri* viz podkapitolu 2.1.2. I na tomto příkladu bylo patrné, že mají-li slabiky mezi sebou morfologickou hranici, neměli bychom vyslovovat samohlásku dlouhou, ale spíše pomocí rázu vyslovit dvě samostatné samohlásky.

V japonštině se ráz však vyskytuje ještě v dalším prostředí, ve kterém se v češtině nerealizuje. Jak se zmiňuje Labrune (2012a, s. 136), s rázem se v japonštině setkáme výlučně na konci zvolání, jako je například *are* [areʔ] (あれっ „projev překvapení“), dále v onomatopoických výrazech jako *bata* [bataʔ] (バタっ „bum“), nebo na konci některých adjektiv (kvalitativních sloves)¹⁹, které odkazují k nějakému pocitu, například *acu* [atsʔuʔ] (あつっ „To je vedro!“). Ve všech těchto příkladech je potřeba v zápisu

¹⁹ Ráz se zde nahrazuje hláskou [i], která se vyskytuje na konci kvalitativních sloves.

hiraganou na místě rázu použít „malé *cu*“ (っ). V těchto příkladech je mluvčí vždy emocionálně ovlivněn prostředím a výrazy jsou expresivně zabarveny.

2.2.2 Nazály

Všechny nazály v obou jazycích jsou znělé. Jsou tvořeny s volným průchodem do dutiny nosní, a to díky tomu, že je měkké patro v klidové pozici (Palková 1994, s. 212). V obou jazycích jsou základními fonémy spadajícími do této skupiny /m/ a /n/, v japonštině navíc speciální foném /ŋ/. Tyto fonémy se realizují v základní souhlásky [m] a [n], a v japonštině moraické [ŋ]. V závislosti na okolních hláskách a hláskovém prostředí, ve kterém se nacházejí, vznikají další souhlásky. V češtině se souhláska [m] v určitém hláskovém prostředí pod vlivem asimilace realizuje jako alofón [m̥]. Souhláska [n] v češtině má alofónické varianty [ŋ], [ɲ], či dokonce [m]. V japonštině se souhláska [n] realizuje pouze na začátku slov před všemi samohláskami vyjma samohlásky [i], před kterou se realizuje jako [ɲ] – podléhá tedy palatalizaci (Iwasaki 2013, s. 36). Souhláska [ŋ] se nachází buď na konci slova, nebo uprostřed slova, ve švu složenin. Stojí-li moraické [ŋ] na konci slova, realizuje se jako základní [ŋ]. Pokud se však nachází uprostřed složenin, v důsledku asimilace se může realizovat jako [n], [m], [ɲ], [ŋ] nebo [ũ]. Konkrétním příkladům nazální asimilace, jejímž vlivem vznikají tyto souhlásky, se budu věnovat v podkapitole 3.3 Asimilace.

Bilabiální nazála [m] je v obou jazycích vyslovována stejně. Při výslovnosti se uplatňují oba rty a jazyk je v neutrálním postavení. Průchod do nosního prostoru je otevřený (Krčmová 2006, s. 129).

Alveolární hláska [n] má taktéž stejnou výslovnost v japonštině i v češtině. Artikuluje při její výslovnosti hřbet a špička jazyka opírající se o alveoly. Na vzniku [n] se také podílí rezonance ústní dutiny (Krčmová 2006, s. 130).

V obou jazycích se taktéž vyskytuje velární nazála [ŋ], která vzniká díky již zmíněné nazální asimilaci. Při její výslovnosti se jazyk nejprve opře o snížené měkké patro a pak plynulým pohybem vzhůru postupně uzavře průchod do dutiny nosní (Palková 1994, s. 226).

V češtině se za základní hlásku pokládá i souhláska [ɲ]. Setkáme se s ní totiž v konkrétních slovech (např. *maňásek*), nejen ve výslovnosti ovlivněné asimilací. Oproti tomu v japonštině vzniká pouze z důvodu asimilace nebo palatalizace, vyskytuje-li se před hláskou [i] či [j] (Iwasaki 2013, s. 36). České [ɲ] je souhláskou palatální, japonské se řadí mezi hlásky alveopalatální. Při její výslovnosti se jazyk lehce smršťuje

a artikuluje jeho hřbet, který je přitažen na klenbu tvrdého patra. Hrot jazyka směřuje za spodní řezáky (Krčmová 2006, s. 132).

Poslední nazálou vyskytující se pouze v japonštině je uvulární [ŋ]. Nachází se pouze na konci slov před pauzou. Je považována za specifický foném, také známý jako moraická nazála, jelikož samo o sobě tvoří samostatnou móru (Iwasaki 2013, s. 37). Vyslovuje se tak, že tělo jazyka vytvoří uzávěru na čípku a vzduch proudí nosem (tamtéž, s. 33).

2.2.3 Frikativy

Neznělá bilabiální frikativa [ɸ] existuje v japonštině, v češtině se nenachází. Souhláska [ɸ] je alofónem fonému /h/ a ve slovech japonského původu se realizuje pouze před samohláskou [u]. Nicméně v současné japonštině, která obsahuje velké množství přejatých slov, se tato souhláska realizuje i před ostatními samohláskami. Jak se zmiňuje Iwasaki (2013, s. 35), díky tomuto přejímání můžeme říci, že souhláska [ɸ] získala status fonému /ɸ/. Tudíž můžeme tvrdit, že se v přejatých slovech nejedná o alofón fonému /h/, nýbrž alofón fonému /ɸ/. Souhláska [ɸ] se vytváří tím, že skrze úzkou úžinu, kterou vytvoříme tak, že dáme rty blízko sobě, vyfoukneme vzduch (Iwasaki 2013, s. 32). Tuto artikulaci můžeme podle Cudžimury (1996, s. 13) připodobnit k pohybu úst a vyfouknutí vzduchu při sfoukávání svíčky, při výslovnosti [ɸ] však nejsou rty vyšpuleny. Jazyk při výslovnosti leží neutrálně v dutině ústní. Tato souhláska nemá znělý protiklad.

Dalšími zástupci jsou souhlásky vyskytující se pouze v češtině. Jedná se o labiodentální frikativy [f] a [v]. Při artikulaci těchto hlásek dochází k přiblížení spodního rtu k horním řezákům, čímž se mezi nimi vytvoří úžina. Pokud se souhláska [v] vyskytuje na začátku slov, je úžina velmi krátká a téměř se blíží závěru (její šum je velmi slabý). Jazyk leží volně na spodu dutiny ústní v neutrálním postavení a artikulace se neúčastní (Palková 1994, s. 227).

Alveolární frikativy [s] a [z] se nachází v obou jazycích. V češtině se obě tyto souhlásky realizují před všemi samohláskami, v japonštině tomu ale tak není. Frikativy [s] a [z] se v japonštině realizují před samohláskami [a], [u], [e] a [o]. Před samohláskou [i] se souhláska [s] realizuje jako [ɕ] a souhláska [z] jako [ʑ]. Labruno (2012a, s. 65–66) zmiňuje, že ač vlivem přejímání cizích slov do japonské slovní zásoby dochází k mnoha změnám v hláskovém systému, zajímavým faktem je, že kombinace [s] a [i] či [z] a [i] do japonštiny nepronikla. V případě cizích slov je slabika

[si] vždy realizována jako [ei] a [zi] jako [dži], např. slovo *CD* se v japonštině vysloví *šídí* [ei:di:] (シーディー „CD“), přestože se v angličtině vyslovuje jako [si:di:] (Iwasaki 2013, s. 35). Frikativy [s] a [z] se vyslovují tak, že přitiskneme okraje jazyka k horní dásni a tím vznikne zúžení. Štěrbina zůstává mezi hřbetem špičky jazyka a přední částí alveol (Palková 1994, s. 228). Rty se při artikulaci lehce zaostřují, retní štěrbina je úzká (Krčmová 2006, s. 139).

Postalveoláry [ʃ] a [ʒ] nacházející se v češtině můžeme porovnat s alveopalatálami [ɕ] a [ʑ] v japonštině. Laikovi se výslovnost těchto souhlásek může zdát podobná, nicméně se liší místem tvoření. V češtině se souhlásky [ʃ] a [ʒ] mohou vyskytovat před všemi samohláskami. V japonštině, jak již bylo zmíněno, souhlásky [ɕ] a [ʑ] v postavení před samohláskou [i] mohou být považovány za alofony /s/ a /z/. Nicméně souhláska [ɕ] se rovněž nachází před všemi ostatními samohláskami. Podle Iwasakiho (2013, s. 35) menší výjimku mezi nimi tvoří pouze samohláska [e], jelikož kombinace [ɕ] a [e] se vyskytuje pouze ve slovech cizího původu, např. *šepádo* [eepa:do] (シエパード „ovčácký pes“). Jak tvrdí většina publikací, se kterými jsem pracovala (např. Labruno 2012a, Cudžimura 1996), hláska [ʑ] se ve standardní japonštině nevyskytuje a realizuje se pouze jako afrikáta [dži]. Iwasaki (2013, s. 36) však tvrdí, že i ve standardní japonštině se u některých rodilých mluvčích v překotné řeči může objevit výslovnost [ʑ] místo standardního [dži]. Toto tvrzení podkládá těmito dvěma příklady: *kudžira* [kuɕira] (クジラ „velryba“) vyslovené jako *kužira* [kuʑira] nebo *kudžaku* [kuɕaku] (クジヤク „páv“) vyslovené jako *kužaku* [kuʑaku]. Souhláska [ʑ] je ve standardní japonštině tedy volnou variantou souhlásky [dži].

České postalveolární [ʃ] a [ʒ] se stejně jako [s] a [z] vyslovují tak, že přitiskneme okraje jazyka po stranách k horní dásni a vytvoříme tak úžinu. Hmota jazyka je oproti [s] a [z] posunuta více dozadu, úžina se tvoří mezi hřbetem přední části jazyka a zadní částí alveol. Od předních řezáků je vzdálenost této úžiny větší. Špička jazyka se sklání dolů. Rty se mírně zaokrouhlují (Palková 1994, s. 229). Japonské alveopalatální [ɕ] a [ʑ] se vytváří podobně, a to tak, že se přes celou oblast mezi post-alveolárami a palatálami vytvoří úžina. Je tudíž mnohem delší než v případě českých souhlásek. Hřbet jazyka je přiblížený až k tvrdému patru (Iwasaki 2013, s. 32). Rty se oproti češtině nezaokrouhlují (Cudžimura 1996, s. 13).

Další frikativou je neznělá palatální souhláska [ç] vyskytující se v japonštině. Souhláska [ç] se v japonštině realizuje pouze před samohláskou [i] a je alofónem

fonému /h/. Výslovnost této souhlásky je stejná jako výslovnost <ch> v německém slově *ich* [ɪç] „já“ (Cudžimura 1996, s. 13). Jak se zmiňuje Iwasaki (2013, s. 32), souhláska [ç] je artikulačně dosti podobná již zmiňované hlásce [e], a tak např. v oblasti známé jako Šintamači v Tokiu velice často dochází ke splývání těchto dvou souhlásek. Například slovo *hiro* [çiroi] (広い „široký“), pak může být zaměněno se slovem *široi* [eiroi] (白い „bílý“).

Velární frikativy [x] a [χ] se nachází pouze v češtině, v japonštině se nevyskytují. Palková (1994, s. 213) zmiňuje, že „hlásky [x] a [h] jsou zařazovány jako párové, protože při použití v řeči podléhají stejným změnám jako ostatní dvojice. Tvoří však pár „nepravý“, liší se navíc místem tvoření“. Podle ní je skutečným protějškem souhlásky [x] souhláska [χ], jejíž výskyt je však pouze fakultativní, mluvčí tuto hlásku používat nemusí. Znělé [χ] se vyskytuje například při asimilaci znělosti [x] vyskytuje-li se po samohlásce [ɪ], např. ve slovním spojení *abych byl* [aɪɪχ bil]. Při artikulaci souhlásek [x] a [χ] se zadní část hřbetu jazyka přitiskne v oblasti přechodu tvrdého a měkkého patra a tím vzniká zúžení. Úžina se nachází mezi hřbetem jazyka a měkkým patrem. Znělé [χ] vzniká současným sevřením a rozkmitáním hlasivek, u neznělého [x] jsou hlasivky naopak rozevřené (Palková 1994, s. 230). Špička jazyka se buď opírá o dolní řezáky, nebo leží volně v ústech (Krčmová 2006, s. 142).

Posledními frikativami v hláskových systémech češtiny a japonštiny jsou české znělé [ɦ] a japonské neznělé [h]. V češtině se [ɦ] vyskytuje před všemi samohláskami, v japonštině se [h] realizuje pouze před samohláskami [a], [e] a [o]. Jak jsem se již zmiňovala výše, před samohláskou [i] se realizuje jako [ç] a před samohláskou [u] jako [ɸ]. Obě frikativy [ɦ] a [h] se tvoří přímo na hlasivkách. Při výslovnosti se vytváří v blanité části úžina, jejíž okraje jsou napjaty. V chrupavčité části zůstává malá trojhranná štěrbina, v níž vzniká šum. Jazyk leží volně v ústech, do artikulace nezasahuje (Palková 1994, s. 230; Krčmová 2006, s. 142). Podle Krčmové (2006, s. 143) je pro některé cizince souhláska [ɦ] takřka nezvládnutelná. Proto ji velmi často nahrazují artikulačně snazším znělým [χ].

2.2.4 Afrikáty

Alveolární afrikáty [t͡s] a [d͡z] se vyskytují v obou jazycích. Jak již bylo zmíněno, [t͡s] se v japonštině vyskytuje jako alofón fonému /t/ v pozici před samohláskou [u]. S variantami [t͡sa], [t͡si], [t͡se] nebo [t͡so] se můžeme setkat výjimečně v přejatých slovech nebo při výslovnosti cizích jmen (Iwasaki 2013, s. 35). V češtině se [t͡s]

vyskytuje naprosto běžně. Iwasaki (2013, s. 35–36) uvádí, že afrikáta [d͡z] je v japonštině alofónem fonému /z/ a realizuje se před všemi samohláskami kromě [i] (stejně tak jako hláska [z], viz výše). Dále poznamenává, že /z/ je realizováno jako [d͡z], pokud je na začátku slova nebo je-li před ním moraické [N] či geminovaná souhláska, např. *zó* [d͡zo:] (ゾウ „slon“) či *honzan* [hond͡zan] (本山 „hlavní hora“). Jako [z] se pak vyslovuje, nachází-li se uvnitř slova, např. *kozó* [koko:] (小象 „slůně“). Také k této problematice Iwasaki (tamtéž, s. 36) podotýká, že afrikáta [d͡z] může být mnohdy vyslovována i uvnitř slov, pokud má mluvčí na vyslovení této hlásky dostatek času. Cudžimura (1996, s. 14) dokonce tvrdí, že [d͡z] a [z] se dají považovat za jeden zvuk, podotýká však, že záleží na individuálních slovech či výslovnosti konkrétních mluvčích. V češtině se znělá afrikáta [d͡z] vyskytuje mnohem méně než v japonštině. Většinou vzniká pouze výsledkem různých asimilačních procesů. Tato hláska se v češtině vysloví tam, kde ve slově stojí písmeno <c> před znělou explozívou nebo frikativou, např. *leckdo* [lɛd͡gdɔ], *konec života* [kɔnɛd͡z ʒivɔta]. Někdy se také může objevit jako realizace spojení [d] a [z], např. ve slově *podzim* [pɔd͡zim] (Palková 1994, s. 213).

Afrikáty [t͡s] a [d͡z] mají dvě fáze výslovnosti, které na sebe plynule navazují, čímž vznikne jedna výsledná hláska. V první fázi výslovnosti této hlásky vytvoří jazyk úplný závěr tím, že své okraje přitiskne k alveolám podél horních zubů (jako při výslovnosti [t], jen je zde menší svalové napětí). V druhé fázi uvolní špička jazyka závěr, okraje jazyka zůstávají přitisknuté. Tím se vytvoří proti předním alveolám úžina jako u [s] a touto úžinou pak vypustíme výdechový proud. Retní štěrbinu je při výslovnosti velmi úzká (Palková 1994, s. 234–235).

Postalveolární afrikáty [t͡ʃ] a [d͡ʒ] se vyskytují v češtině. V japonštině existují alveopalatální afrikáty [t͡ɕ] a [d͡ʒ], které, jak tvrdí Iwasaki (2013, s. 33), jsou si velice blízké s [t͡ʃ] a [d͡ʒ]. V japonštině se hlásky [t͡ɕ] a [d͡ʒ] vyskytují před všemi samohláskami. Jak již bylo zmíněno výše, [d͡ʒ] může být ojediněle vyslovováno jako [z]. Palková (1994, s. 213) zmiňuje, že se v češtině hláska [t͡ʃ] vyskytuje běžně, oproti tomu afrikáta [d͡ʒ] má velice podobné zdroje vzniku jako alveolární [d͡z]. Ve většině případů se vyskytuje buď ve slovech cizího původu (např. *džus* [d͡ʒɔs] nebo *džem* [d͡ʒɛm]) nebo, podobně jako [d͡z], je-li písmeno <č> před znělou explozívou nebo frikativou (např. *léčba* [lɛ:d͡ʒba] nebo *mič vykopl* [mi:d͡ʒ vɪkɔpl]). Také se může objevit splýváním hlásek [d] a [ʒ] ve slovním spojení (např. *od života* [ɔd͡ʒivɔta]).

Výslovnost postalveolárních afrikát [t͡ʃ] a [d͡ʒ] a alveopalatálních afrikát [t͡ɕ] a [d͡ʒ] je velice podobná. Tato výslovnost má také dvě fáze. Nejprve jazyk vytvoří úplný závěr

tím, že se přitiskne podél horní dásně a na zadní alveoly. Ve srovnání s [t͡s] a [d͡z] je jazyk posunut více dozadu (Palková 1994, s. 235), v češtině méně, v japonštině více. V japonštině je navíc při výslovnosti naprosto plochý (Labrune 2012a, s. 66). Poté se závěr lehce uvolní a proti zadním alveolám (v japonštině až v oblasti začátku palatál) vzniká úžina. V češtině jsou u výslovnosti těchto hlásek rty lehce zaokrouhlené (Palková 1994, s. 235), v japonštině jsou naopak rty nezaokrouhlené (Labrune 2012a, s. 66).

2.2.5 Vibranty a verberanty

Vibranty se vyskytují v češtině, verberanty v japonštině. Mezi vibranty se řadí české [r], [r̥] a [r̥̊]. Mezi verberanty pak japonské [r].

Při výslovnosti souhlásky [r] se jazyk tiskne svými okraji k patru. Špička jazyka je volná a kmitá. Úžina, přes kterou proudí vzduch, se utvoří v oblasti předních alveol. Počet kmitů, které je potřeba vytvořit pro správný akustický dojem, je 1–2. Při výslovnosti slabičného [r] jsou obvyklé kmity 3 (Krčmová 2006, s. 145). Za slabičné se považuje v případě, je-li mezi souhláskami (např. *krk* [kɾk]) nebo po souhlásce na konci slova (například *kufɾ* [kɔfɾ]). Souhláska [r] je v češtině vždy znělá a nepodléhá asimilaci (Krčmová 2006, tamtéž).

Znělá vibranta [r] a neznělá vibranta [r̥] jsou realizací fonému /r/. Mají se souhláskou [r] společnou vibrantnost, ale liší se v artikulaci i v akustickém dojmu. Počet kmitů je při artikulaci [r̥] a [r̥̊] dvojnásobný než u [r]. Kmity jsou drobnější a rychlejší (Krčmová 2006, s. 146). Jak říká Palková (1994, s. 231) znělé [r] se vyskytuje na začátku slov, mezi samohláskami a vedle znělé souhlásky (např. *dveɾe* [dveɾe]), neznělé [r̥] na konci slov a vedle neznělé souhlásky (např. *dviɾka* [dvi:ɾka]).

Při výslovnosti těchto hlásek se stejně jako u souhlásky [r] okraje jazyka přitisknou k patru, špička jazyka je volná a kmitá. Čelistní úhel je malý a úžina, která vznikne, je úzká. Kolem zubů proudí vzduch, díky kterému se vytvoří charakteristický šum, který se blíží oblasti tupých sykavek. Ústa při artikulaci jsou mírně zaokrouhlená (Krčmová 2006, s. 146).

Japonská souhláska [r] je řazená mezi verberanty, anglicky také nazývané jako *tap*. Řadí se mezi alveoláry, stejně jako české [r]. Tvoří se tak, že se špička jazyka pohne z klidové polohy, aniž by se kdekoliv v ústech dotýkala, a poté vytvoří jeden rychlý „klepavý“ pohyb proti alveolám (Iwasaki 2013, s. 33). Cudžimura (1996, s. 14)

zmiňuje, že souhláska [r] je velice podobná například výslovnosti hlásky [d] v americké angličtině ve slově *tidy* [tardi] („uklizený“).

2.2.6 Laterální aproximanty

Laterální aproximanty se v japonštině nevyskytují, v češtině mají pouze jednoho zástupce – alveolární [l]. Ač se souhláskový systém japonštiny mění a vyvíjí vlivem přejímání cizích slov, hláska [l] do japonštiny nepronikla. Ve výslovnosti cizích slov, jmen a názvů se souhláska [l] mění na [r]. Příkladem je přejaté slovo *hoteru* [hoteru] (ホテル „hotel“).

Alveolární laterální aproximantu [l] v češtině vyslovujeme tak, že špičku jazyka přitiskneme k předním alveolám a po bocích jazyka vzniká úžina. Díky ní zůstává průchod pro výdechový proud. Souhláska [l] je vždy znělá a nemá žádný neznělý protějšek. V češtině může tato souhláska být slabikotvorná, stejně jako souhláska [r]. Jako slabikotvorné je [l] pocíťováno mezi souhláskami, např. *vlk* [vɫk]) a po souhlásce na konci slova, např. *nesl* [nesl] (Palková 1994, s. 233).

2.2.7 Polosamohlásky

Mezi polosamohlásky řadíme v češtině souhlásku [j] a v japonštině souhlásky [j] a [ɥ]. Palatální souhláska [j] se vyskytuje v obou jazycích a její výslovnost je stejná. Hrot jazyka se při ní opírá o dolní řezáky, jeho okraje jsou po stranách přitisknuty k patru a úžina vzniká mezi hřbetem jazyka a tvrdým patrem. Takto vzniklá úžina je poměrně široká. Kvůli tomu je třecí šum této souhlásky nevýrazný. Souhláska [j] je vždy znělá, nemá neznělý protějšek a nepodléhá asimilaci (Palková 1994, s. 233). V japonštině se souhláska [j] vyskytuje pouze před samohláskami [a], [ɥ] a [o], v češtině před všemi.

Jak se zmiňuje Krčmová (2006, s. 142), polosamohláska [j] se jako jediná česká souhláska využívá v přejatých slovech k nápodobě palatalizovaných fonémů. Příkladem mohou být přejatá slova z ruštiny např. *Ljubov* [lʲɔbofʲ] (v azbuce Любовь).

V japonštině se polosamohláskou [j] souhlásky přímo palatalizují. Jak již bylo zmíněno, japonština má velmi omezené kombinace shluků hlásek (viz kapitolu 1. Fonotaktika). Je možné kombinovat souhlásky s palatální polosamohláskou [j] uvnitř slabiky ve formě C[j]. Podle Iwasakiho (2013, s. 36) souhlásky, u kterých dochází k palatalizaci nejčastěji, jsou hlásky [p, b, k, g, ɕ, m, n, r]. Oproti tomu použití hlásek [t], [d] a [ɸ] ve spojení s palatálním [j] je omezené. Mohou tvořit tento shluk pouze se

samohláskou [u], tedy ve formě [tju], [dju] a [ɸju], a i toto spojení je velmi ojedinělé. *Tjunidžia* [tjuɲid͡zija] (テュニジア „Tunis“), *djuetto* [djuetto] (デュエット „duet“) či *ffjúdžon* [ɸju:d͡ʒON] (フュージョン „spojení“) jsou výjimečnými příklady. U výše probíraných hlásek [k] a [g] bylo řečeno, že pokud stojí před samohláskou [i] či polosamohláskou [j], jsou vyslovovány jako [k^j] a [g^j]. Jak podotýká Iwasaki (2013, s. 36), všechny souhlásky, které předcházejí hláskám [i] a [j], podléhají vlivu palatalizace. Avšak tento vliv je podle něj u hlásek nevelárních tak zanedbatelný, že pouze u [k] a [g] je palatalizace označována vrchním indexem [^j]. Foneticky proto shluky C[j], se kterými se v japonštině můžeme setkat, reprezentuje jako [pj, bj, tj, dj, k^jj, g^jj, ɸj, ɕj, mj, nj, rj]. Shluk C[j] může být následován pouze samohláskami [a], [u] a [o], jelikož před ostatními samohláskami se hláska [j] nerealizuje (viz výše).

V japonštině do skupiny polosamohlásek zařazujeme také souhlásku [ɰ], kterou Vance (2008, s. 19) definuje jako zadní nezaokrouhlenou polosamohlásku. Tato polosamohláska je produkována stejně jako japonská samohláska [u] (Labruno 2012a, s. 90; Vance 2008, s. 19). Někteří autoři, např. Vance (2008), Kubozono (2015) aj., však nepoužívají pro foném /w/ polosamohlásku [ɰ], ale polosamohlásku [w]. Hlásku [w] Vance (tamtéž) charakterizuje jako zadní zaokrouhlenou polosamohlásku, nebo také labio-velární polosamohlásku. Uvádí, že při výslovnosti této hlásky „postavení jazyka pro [u] způsobuje dorso-velární konstrikcí a postavení rtů způsobuje bilabiální konstrikcí“. Rozdíl mezi těmito dvěma hláskami je ten, že [w] je zaokrouhlené, kdežto, jak tvrdí Labruno (2012a, s. 90), při artikulaci japonského [ɰ] se rty nezaokrouhlují a téměř se nepohybují. Ve své práci budu používat zápis [ɰ]. Ve standardní japonštině se [ɰ] realizuje pouze před samohláskou [a]. Jak však uvádí Kubozono (2015a, s. 7), vlivem přejímání cizích slov se realizuje i před ostatními samohláskami.

2.2.8 Zdvojené souhlásky

Zdvojené souhlásky, také nazývané jako geminované nebo dlouhé, se vyskytují v obou jazycích. V japonštině je první část geminované souhlásky považována za zvláštní foném, který má speciální označení /Q/ – v japonštině se nazývá *sokuon* (促音). Např. *kippu* [k^jip:u] (きっぷ „lístek“) se fonémicky zapíše jako /kiQpu/. Fonetický zápis obsahuje buď dvě stejné souhlásky za sebou, nebo je místo nich dvojtečka, stejně tak, jako když v zápise značíme dlouhé samohlásky (záleží na autorovi). Pro zápis geminovaných souhlásek v hiraganě či katakaně se používá „malé *cu*“ (っ), jak je možné pozorovat na výše uvedeném příkladu (Iwasaki 2013, s. 39).

Geminované souhlásky se v japonštině vyskytují běžně, vždy se nachází uvnitř slov. Tyto souhlásky mohou být v kontrastu se souhláskami jednoduchými, které např. Kawahara (2015, s. 44) označuje jako singletony. Jako příklad si můžeme uvést slovo *sakka* [sak:a] (作家 „autor“) oproti slovu *saka* [saka] (坂 „kopec“) či slovo *katta* [kat:a] (勝った „vyhrál“) oproti slovu *kata* [kata] (肩 „ramena“). Jak lze na příkladech vidět, délka souhlásky dokáže naprosto rozlišit význam slov, je tedy nutné geminované hlásky vždy vyslovovat, jako geminované (Cudžimura 1996, s. 16).

Kawahara (2015, s. 44–45) uvádí, že kontrast těchto singletonů a geminátů z hlediska fonetiky je dán trváním šumu, u explozív je primární sledovat trvání uzávěru a u frikativ trvání tření. Gemináty jsou vždy delší než singletony. Dále Kawahara (tamtéž, s. 52–53) tvrdí, že poměr trvání je větší u znělých explozív, než u explozív neznělých. Explozivy jsou však delší než frikativy. Dále podotýká, že afrikáty jsou z tohoto hlediska téměř neprozkoumané a jediným dosavadním poznatkem je tvrzení Oba, Browna a Hendkeho (2009, cit. v Kawahara 2015, s. 53), že pro afrikáty je podstatný rozdíl v jejich trvání uzávěru, ne trvání tření.

Co se týká artikulace těchto hlásek, Kawahara (2015, s. 65) uvádí, že u geminátů je prodlouženější uzávěr rtů, než u singletonů. Dále také, že pohyb rtů je u obou srovnatelný, ale pohyb jazyka je u geminátů pomalejší, než u singletonů.

Jak tvrdí Kawagoe (2015, s. 80), v japonských a sinojaponských slovech mohou být geminovány pouze neznělé šumové hlásky, tedy [p], [t], [k], [s], [ɕ], [t͡s] a [t͡ɕ]. Ve slovech cizího původu, však můžeme nalézt i hlásky znělé, jako [b], [d], [g], [d͡z] a [d͡ʒ]. K tomu Kawahara (2015, s. 53) dodává, že znělé gemináty jsou pro výslovnost aerodynamicky těžké. To vysvětluje tím, že „při znělých explozivách jde intraorální tlak vzduchu nahoru za ústním zavřením; toto zvýšení intraorálního tlaku vzduchu obtížně udržuje proudění vzduchu potřebné pro vibrování hlasivek. U znělých frikativ se musí intraorální tlak vzduchu zvýšit, aby vytvořil tření, což opět znatelně ztěžuje udržení poklesu transglotálního tlaku vzduchu“.

Dále se zmiňuje (tamtéž, s. 54), že znělé geminované explozivy, které, jak již bylo řečeno, se nachází jen ve slovech cizího původu, podléhají při výslovnosti částečné ztrátě znělosti, např. *eggu* [eggʷ] (エッグ „vejce“) nebo *beddo* [beddʷ] (ベッド „postel“). K tomuto jevu však zdůrazňuje, že ač u geminované hlásky dochází k částečné ztrátě znělosti, u vysoké samohlásky, která za geminovanou hláskou následuje, nikdy nedochází k devokalizaci. Také s politováním sděluje, že neví

o existenci jediné studie, která by se zabývala realizací znělých geminovaných frikativ a doufá, že brzy někdo na toto téma udělá výzkum.

V češtině se uvnitř slov také mohou vyskytovat dvě shodné souhlásky, které ve výslovnosti snadno splývají. Toto téma podrobněji rozebírá Palková (1994, s. 327). Podle ní se čeština řídí čtyřmi pravidly pro výslovnost těchto hlásek: norma požaduje zdvojenou výslovnost, norma doporučuje zdvojenou výslovnost, norma doporučuje zjednodušenou výslovnost nebo je možná výslovnost jak zdvojená, tak zjednodušená.

Čeština požaduje zdvojenou výslovnost tam, kde jde o rozlišení významu slov. V češtině je nutné ve slově *racci* [rat̩s̩si] vyslovit obě souhlásky. Při vyslovení pouze jedné souhlásky dostaneme slovo *raci* [rat̩si], které má naprosto jiný význam. Dalším příkladem je slovo *křeččí* [křet̩t̩t̩i:] oproti slovu *křečí* [křet̩t̩i:].

Zdvojená výslovnost je doporučená na hranici složených slov, např. *půllitr* [pu:llitr] či *dvojjazyčná* [dvojjazit̩na:]. Její zjednodušení může působit nedbale.

V některých případech norma doporučuje naopak výslovnost zjednodušenou. Výslovnost obou hlásek v těchto příkladech totiž může působit až hyperkorektně a nepřirozeně. Nejčastějšími příklady jsou slova *panna* [pana], *Anna* [ana], *měkký* [mpek̩i:] či *kamenná* [kamena:].

Tam, kde je u slov zřetelný morfologický šev, je možná výslovnost obojí. Záleží na stylu projevu mluvčího. Např. *vyšší* může být vysloveno jako [viʃfi:] nebo [viʃi:] či *bezzubí* jako [bezzobi:] nebo [bezobi:].

3 Vybrané jevy ovlivňující výslovnost hlásek

V této kapitole se seznámíme se třemi jevy, které mohou ovlivňovat výslovnost okolních hlásek. Tyto tři jevy byly vybrány na základě toho, že si na jednom ukážeme určitou podobnost, na dalším odlišnost a na posledním shodnost v obou jazycích. Prvním jevem je krácení a prodlužování samohlásek, které jak zjistíme má v obou jazycích podobné, ale i různé aspekty. Druhým jevem je potom devokalizace, která se vyskytuje pouze ve standardní japonštině, standardní čeština takovouto výslovnost považuje za nespisovnou. Třetím jevem je asimilace, která se hojně vyskytuje zejména v češtině. V japonštině se vyskytuje pouze ve formě nazální asimilace, která, jak si ukážeme, je víceméně stejná, jako u českých souhlásek.

3.1 Krácení a prodlužování samohlásek

Ke krácení a prodlužování samohlásek dochází jak v češtině, tak i v japonštině. Kvantita (délka) samohlásek v češtině i japonštině rozlišuje význam slova a pouhou záměnou samohlásky krátké za samohlásku dlouhou může vzniknout úplně jiné slovo. Příkladem je české *rada* [rada] vs. *ráda* [ra:da] a japonské *biru* [biru] (ビル „budova“) vs. *bíru* [bi:ru] (ビール „pivo“). Výslovnost dlouhé či krátké samohlásky by měla být dodržována v obou jazycích. Nicméně v různých situacích tato výslovnost dodržována není. Ke krácení či prodlužování samohlásek dochází v závislosti na stylu a tempu projevu, dále v emotivně zabarvených projevech, v dětské mluvě či v nářečích.

3.1.1 Krácení dlouhých samohlásek

Tento jev se označuje jako fonetické krácení, a to z toho důvodu, že se nejedná o fonologický jev, protože se krácení týká pouze fonetické realizace konkrétních fonémů, ale nemění fonologickou strukturu jazyka – fonémy jako takové nezanikají (Krčmová 2006, s. 120).

Krácení dlouhých samohlásek v češtině postihuje zejména frekventovaná slova, u výrazů méně častých se s ním téměř nesetkáme (Palková 1994, s. 323). Nejvýrazněji se krácení objevuje u samohlásek [i:] a [u:], v koncovech *-ého*, *-ému*, *-iho* a v nářečí.

Nejčastěji k němu dochází u samohlásek [i:] a [u:]. Tyto samohlásky jsou totiž považovány za artikulačně značně namáhavé, a to je nejspíše důvodem jejich častého krácení (Krčmová 2006, s. 120). K tomu krácení dochází nejen v nespisovných projevech, ale i v projevech zamýšlených jako spisovné. Příkladem je např. *já to vím* realizováno s [i] jako [ja: tɔ vim] nebo *ke kamarádům* [ke kamara:dom], kde vyslovíme

[o] namísto [u:]. Přestože je toto krácení velmi časté, spadá spíše do obecné češtiny, a jak podotýká Palková (1994, s. 323), snižuje stylovou úroveň projevu.

Dále ke krácení v češtině dochází v koncovkách *-ého*, *-ému*, *-ího*. K tomuto krácení dochází zejména ve spisovných projevech např. ve slovech *loňského* [lɔɲskeho] či *letošnímu* [lɛtoʃnimu]. Styl projevu se tím ovlivňuje pouze tehdy, je-li toto používání časté (Palková, tamtéž).

Posledním případem, ve kterém dochází ke krácení samohlásek v češtině, je v lašském nářečí na severní Moravě či Ostravsku. Zde mnohdy naprosto chybí rozdíl mezi krátkými a dlouhými samohláskami. Vyslovují samohlásky pouze krátce, a to nejen v koncovkách ale i uvnitř slov (Palková, tamtéž).

V japonštině až třetina dlouhých samohlásek ve spontánní řeči podléhá zkrácení na samohlásku krátkou (Labrone 2012a, s. 47–48). Nejčastěji k tomuto zkrácování dochází ve slovech přejatých, ve slovech sinojaponského či japonského původu méně. Nejvíce se v neformální řeči zkracují střední či konečné samohlásky, kterým ve slově předchází jiná dlouhá samohláska nebo moraické [N] (Labrone 2012a, s. 48). Takeuchi (1999, s. 46, cit. v Labrone 2012a, s. 48) zmiňuje, že nejběžnějšími příklady krácení dlouhých samohlásek jsou slova *konpjútá* [konpjɯ:ta] (コンピューター „počítač“) a *hontó* [honto] (ほんとう „opravdu“). Stejně tak tvrdí, že k tomuto jevu nedochází nikdy u monosylabických slov, jakým je například *mó* [mo:] (もう „už“). Podle Labrone (2012a, s. 48) dochází u slov cizího původu ke krácení nejčastěji u [a:], [e:] a [o:], méně pak u [i:] a [u:]. Podotýká (tamtéž), že až v 80 % případů u samohlásek [i:] a [u:] zůstává délka zachována, kdežto u více než 60 % případů u samohlásek [a:], [e:] a [o:] se délka zkracuje.

3.1.2 Dloužení krátkých samohlásek

Dloužení krátkých samohlásek v češtině se nevyskytuje tak často jako krácení dlouhých samohlásek a dělí se na dva typy. Prvním typem je dloužení samohlásky na konci slova před pauzou, respektive na konci promluvového úseku. Tento jev je zařazován do obecné češtiny, má vliv na charakteristiku mluvčího a mnohdy může působit až periferně (Palková 1994, s. 324). Příkladem je *máte pravdu* [ma:te pravdu:] nebo *dobrý den* [dobri: de:n]. Vyskytnout se může ale i celkem běžně u jednoslabičného slova *ano* [ano:] v případě, že je bráno jako zvolání při odpovědi na oslovení. Tímto způsobem však můžeme prodloužit jakékoliv zvolání obsahující krátkou samohlásku.

Druhým typem je dloužení kmenového vokálu při emocionálně zabarveném projevu, jako je např. *bóže!* [bo:ʒɛ] či *móře* [mo:ɾɛ].

V japonštině k dloužení krátkých samohlásek dochází zejména u výrazů, které mají nějaké expresivní zabarvení či kladou důraz. Jak tvrdí Labrune (2012a, s. 51), můžeme sem zařadit citoslovce, např. *ói* [o:i] (おい „hej!“), *étto* [e:ttɔ] (ええっと rozmýšlení před promluvou, české „no“), mimetické výrazy, např. *zázá* [za:za:] (ざあざあ „zvuk silného deště“), *gé* [ge:] (げえ „výraz znechucení“), dále tázací výrazy, např. *náni* [na:ni] (なあに „co?“) či některá adverbia, např. *zútto* [zu:ttɔ] (ずうっと „nepřetržitě“). V těchto případech, stejně tak jako u českých *móře* a *bóže* uvedených výše se jedná o jeden z typů tzv. ikonicity, která jak uvádí Fidler (2017), pojednává o vztahu mezi světem kolem nás (často se jedná o obrazovou jednotku) a zvukovou jednotkou. V jazyce se pak ikonicitu projevuje právě prodlužováním, ale také opakováním slov, odmlčením aj.

3.2 Devokalizace

Ve standardní japonštině velmi často zejména u krátkých vysokých samohlásek [i] a [u] dochází k devokalizaci. Devokalizace jako taková může vést k úplnému ztracení vokálního elementu, avšak, jak tvrdí např. Labrune (2012a, s. 38–39), fonologicky není úplně odstraněn nikdy, protože se může odrážet v souhláskách, mezi kterými stál a se kterými se pojí.

Např. podle Cudžimury (1996, s. 25–28) a Labrune (2012a, s. 34–39) devokalizace podléhá několika pravidlům, podle kterých se může samohláska devokalizovat. Podle Cudžimury (1996, s. 25) se samohlásky [i] a [u] nejčastěji devokalizují, když se samohláska nachází mezi dvěma neznělými souhláskami. To si můžeme ukázat na příkladu slova *takusan* [takɯsan]²⁰ (たくさん „hodně“), kde dochází k devokalizaci /u/ v pozici mezi neznělým [k] a neznělým [s]. Ve slově *kokugo* [kokuɡo] (国語 „japonský jazyk“) se /u/ nachází v pozici mezi neznělým [k] a znělým [g], a proto k devokalizaci nedochází. Stejně tak je tomu v příkladu slov *šikaru* [ɕikaru] (叱る „pokárat“) a *uširo* [uɕiro] (後ろ „vzadu“).

Dále Cudžimura (1996, s. 26–27) tvrdí, že velmi často také samohlásky [i] a [u] podléhají devokalizaci na konci slov před pauzou. Opět se před samohláskou musí nacházet neznělá souhláska. Samohláska [u] ve slově *gasu* [gasɯ] (ガス „plyn“)

²⁰ Ve fonetickém zápisu se devokalizovaná hláska značí malým kroužkem pod samohláskou.

devokalizaci podléhá, jelikož je před ní neznělá souhláska [s], naopak ve slově *kazu* [kazu] (数 „číslo“) je před ní znělá souhláska [z], tudíž devokalizace uplatněna není. Dalším příkladem může být dvojice slov *kaki* [kaki] (牡蠣 „ústřice“) a *kagi* [kagi] (鍵 „klíč“).

Jak podotýká např. Labrune (2012a, s. 34) či Cudžimura (1996, s. 27), rozdíl mezi těmito dvěma typy devokalizace je ten, že v prvním případě k devokalizaci dochází, i když je na samohlásce, která by měla devokalizaci podléhat, přízvuk. V druhém případě však samohláska musí být bezpřízvučná. Je-li na ní obsažen přízvuk, k devokalizaci nedojde. Labrune (2012a, s. 37) tvrdí, že pokud je v prvním případě devokalizována samohláska přízvučná, přízvuk se přesouvá na okolní móru. Jak však sama zmiňuje, faktory, proč se tomu tak děje a zejména to, jestli se přízvuk přesune na předcházející nebo následující móru, jsou nejasné.

Labrune (2012a, s. 38) podotýká, že nejčastěji k devokalizaci dochází u samohlásek [i] a [u], a to proto, že jsou méně sonorní a obecně kratší než ostatní samohlásky. To ale neznamená, že u ostatních samohlásek k ní nedochází. Například u [a] a [o] k ní dochází také, ale mnohem méně a za přísnějších podmínek. Samohláska musí být nepřízvučná, být mezi dvěma neznělými souhláskami a ještě k tomu se stejná samohláska musí objevit v další móře. Příkladem mohou být slova *kokoro* [kɔkoro] (心 „srdce“) nebo *haka* [haka] (墓 „hrobka“). Samohláska [e] je ze všech samohlásek nejméně často devokalizována, např. *kešó* [kɛsɔ:] (化粧 „make-up“) je jednou z mála výjimek (Labrune 2012a, s. 34–35).

Problematiku devokalizace, ve které jsou vedle sebe dvě slabiky obsahující krátké samohlásky obklopené neznělými konsonanty, řeší Vance (1992, s. 340). Tvrdí, že i když prostředí pro devokalizaci mají obě, devokalizována může být pouze jedna. Han (1962, s. 91–92, cit. v Vance 1992, s. 340–341) uvádí k této problematice tři pravidla. První pravidlo stanovuje, že pokud jsou v devokalizačním prostředí obě samohlásky, ale jedna z nich obsahuje přízvuk, bývá devokalizována ta druhá. Druhým pravidlem, které zmiňuje, je, že samohlásky, před kterými jsou frikativy nebo afrikáty jsou devokalizovány častěji, než ty, před kterými jsou explozivní. Podle třetího pravidla bývá /u/ devokalizováno častěji než /i/, i když na něm leží přízvuk. Na základě výzkumu, který Vance pro svou práci vytvořil, zjistil, že pravidlo druhé a třetí se nemůže považovat za stoprocentně pravdivé, protože narazil na příklady, které těmto pravidlům odporovaly. Díky tomuto výzkumu ale Vance (1992, s. 342–343) potvrdil svou vlastní

teorii, že pokud bude slovo mít na začátku tři lehké slabiky, druhá a třetí bude obsahovat samohlásku v devokalizačním prostředí a přízvuk tohoto slova bude až za třetí slabikou, bude devokalizace uplatněna na samohlásce ve třetí slabice. Např. *ekisupáto* [ekisʊp'a:to] (エキスパート „expert“).

Devokalizace je podle Vance (1992, s. 343–344) také citlivá na morfologickou hranici, tudíž k ní nikdy nedochází u samohlásek, které stojí před touto hranicí, např. hranice spojení dvou slov ve složenině: *higaši + kita* [higaei+kjta] (東北 „severovýchod“). Kde však podle něj (tamtéž, s. 340) k devokalizaci dojít může, je mezi hranicemi dvou slov. Podotýká, že v mluvené japonštině často zanikají partikule, které mezi slovy stojí, avšak musí se jednat pouze o rychlou mluvu (v pomalém tempu řeči podle něj nedochází k devokalizaci jakéhokoliv typu nikdy). Může se jednat o devokalizaci mezi podmětem a slovesem, např. *Boku tottoita jo* [bokʊ tot:oita jo] („Nechal jsem si to!“), předmětem a slovesem, např. *Ano kaki tabečatta jo* [ano kakj tabet̚at:a jo] („Snědl jsem ten tomel!“) nebo předmětem a podmětem, např. *Boku sakana tabeta jo* [bokʊ sakana tabeta jo] („Snědl jsem rybu.“). Devokalizace je však možná pouze pokud je první hláska ve slově na pravé straně neznělá.

V češtině k devokalizaci jako takové nedochází. Palková (1994, s. 325) však uvádí, že v ní můžeme najít jev tzv. redukované (nezřetelné) výslovnosti, ke které ale dochází pouze vlivem nedbalé nebo příliš rychlé výslovnosti a není považována za spisovnou. Objevuje se zejména u delších slov, a to tehdy, je-li samohláska mezi dvěma souhláskami, které se tvoří přibližně na stejném místě. Např. ve slovním spojení *na nutnost* [na nʊtnost], se redukuje /o/ protože stojí mezi dvěma souhláskami [n] a [t], které se obě tvoří na místě alveolár. Dalším příkladem může být slovo *stabilita* [stabj̥lita], v němž se redukuje [ɪ] pod vlivem souhlásek [b] a [l], které mají přibližně stejné místo artikulace.

3.3 Asimilace

Asimilace hlásek, česky také spodoba, je velice častým jevem napříč jazyky. Krčmová (2006, s. 81) zmiňuje, že v lingvistice asimilace označuje hláskové změny, ke kterým dochází zejména kvůli zjednodušení výslovnosti. Jedna hláska se v konkrétním hláskovém prostředí přizpůsobuje jiné hlásce, a to většinou vedle ní ležící (= kontaktní asimilace). V češtině i japonštině dochází k asimilaci pouze u konsonantů.

Asimilace hlásek rozděluje např. Krčmová (2006, s. 81–82) na dva typy – progresivní nebo regresivní. K progresivní asimilaci dochází tam, kde jsou pro změnu

výslovnosti hláskové skupiny důležité vlastnosti první hlásky. Tedy první hláska ve skupině ovlivňuje výslovnost hlásky druhé a sama zůstává nezměněna. U regresivní asimilace je přizpůsobována výslovnost první hlásky hláskou po ní následující. Druhá hláska zůstává nezměněna, mění se pouze první. Častým příkladem v češtině pro rozlišení těchto dvou druhů je slovo *shoda*, které se v českém jazyce může vyslovit dvojím způsobem. U progresivního typu asimilace dochází k výslovnosti [sxɔda], kdežto u regresivní asimilace bude výslovnost tohoto slova [zɦɔda]. První příklad je typickou výslovností slova *shoda* v Čechách, druhý příklad je typický pro Moravu.

V češtině mnohem častěji dochází k asimilaci regresivní, je v tomto jazyce pravidlem, naopak asimilace progresivní je velmi vzácná (Krčmová 2006, s. 82). V japonštině dochází pouze k asimilaci regresivní. V obou jazycích se jedná o asimilaci kontaktní.

Asimilaci můžeme dále rozdělit podle toho, která vlastnost hlásky podléhá asimilačnímu vlivu, na asimilaci znělosti a asimilaci artikulační – ta se dále dělí na spodobu místa a spodobu způsobu artikulace.

V češtině se vyskytují jak asimilace znělosti, tak asimilace artikulační velmi často, v japonštině se však můžeme setkat pouze s asimilací artikulační. V češtině celkově dochází k asimilačním procesům mnohem častěji, než v japonštině. To je dáno tím, že v češtině existují shluky souhlásek, které se mohou vzájemně ovlivňovat. V japonštině ke shlukům sice dochází taktéž, ale jejich kombinační možnosti jsou velice omezené. To vychází to z pravidel fonotaktiky, respektive z možnosti kombinace hlásek v obou jazycích, které jsou blíže specifikovány výše v kapitole 1. Fonotaktika. A proto se asimilace v japonštině objevuje pouze u souhlásky [N], vyskytuje-li se uvnitř slova. Spodoba této souhlásky v japonštině se nazývá nazální asimilace, kterou jsem již výše zmiňovala, a spadá pod asimilaci místa artikulace. Velice podobným způsobem k asimilaci dochází i u nazálních hlásek v češtině, a proto nazální asimilaci proberu podrobněji níže v samostatné podkapitole. Nejprve však v krátkosti popíšu znělostní asimilaci a asimilaci způsobu artikulace, ke kterým dochází jen v češtině.

Asimilace znělosti souhlásek je změna, při které se přizpůsobí kvalita znělosti jedné souhlásky pod vlivem souhlásky sousední tak, že výsledná skupina hlásek je buď znělá, nebo neznělá (Palková 1994, s. 145). Jak se zmiňuje Krčmová (2006, s. 165–166), základním typem je asimilace regresivní, k progresivní může docházet pouze u fonémů /ř/ a /h/ (např. *shoda* [zɦɔda], *tři* [třɪ]). Regresivní asimilace se vyskytuje jak uvnitř slov (např. *kletba* [klɛdba]), tak mezi předložkou a následujícím slovem (např.

s *babičkou* [z babit͡ʃkɔy]) a někdy také mezi dvěma slovy v promluvovém úseku (*svědek byl* [svjedɛg bil]).

Asimilace způsobu artikulace vzniká tím, že se sblíží artikulační pohyby sousedních hlásek, často při ní dojde i k asimilaci místa. Většina asimilací tohoto typu v češtině není spisovná, při řádné výslovnosti by měla být využívána jen ojediněle, např. *matce* [mat͡sɛ], *babičce* [babit͡sɛ] (Krčmová 2006, s. 169–170).

Během asimilace artikulačního místa dochází ke změně místa výslovnosti jedné souhlásky vlivem následující souhlásky. Jedná se tedy vždy o regresivní formu asimilace. Výsledkem této změny je někdy zvuk, který je srovnatelný se základní realizací jiného fonému, nebo může vzniknout zvuk specifický. Za asimilaci místa lze považovat jev, který se nazývá také jako „měkčení“, kdy dochází ke změně alveolárního /t/, /d/ a /n/ pod vlivem následujících palatálních exploziv. Tato změna je realizována pouze uvnitř slov, nikdy ne mezi dvěma slovy. Příkladem je slovo *puntík* s častější výslovností [pɔnci:k] nebo spojení *sedni si* [sɛɲɪ si]. Pokud je mezi souhláskami předěl, jako např. ve slově *oddělit* [ɔd͡ʒɛlit], k asimilaci nedochází. Nejčastěji však k tomuto druhu asimilace dochází u hlásek nazálních a to, jak již bylo zmíněno výše, jak v japonštině, tak v češtině (Krčmová 2006, s. 169).

Nazální asimilace je jediným druhem vlastní asimilace, ke kterému v japonštině dochází; v češtině je jedním z velmi častých a spisovně správných fonologických jevů. V obou jazycích mohou být nazální hlásky uprostřed slov ovlivňovány poměrně velkým množstvím hlásek a díky nim mají také velké množství asimilačních realizací. Jedná se o asimilaci kontaktní a regresivní.

Moraické /N/ se v japonštině zařazuje mezi speciální fonémy. Vzhledem k tomu, že se zpravidla realizuje v kodě slabiky, ho mohou ovlivňovat hlásky za ním následující. Foném /N/ má šest alofónických realizací – [N, n, m, ɲ, ŋ, ũ] (Iwasaki 2013, s. 37–38). V češtině této asimilaci podléhá foném /n/ mající čtyři realizace – [n, m, ɲ, ŋ] a foném /m/ mající dvě realizace – [m, ɲ]. Pro přehlednost si jednotlivé alofónické realizace rozdělíme do skupin a vzájemně porovnáme.²¹

1) [N]

- a) v češtině – nevyskytuje se
- b) v japonštině – vyslovuje se, pokud je na konci slova před pauzou
př.: *san* [sãN] „tři“, *hon* [hõN] „kniha“

²¹ Všechna data použitá v tomto přehledu čerpají z: Iwasaki (2013, s. 38) a Krčmová (2006, s. 131; 169).

- 2) [n]
- a) v češtině – vyslovuje se před samohláskou, nebo před alveolárními souhláskami
př.: *nám* – [na:m], *kantor* [kantɔr]
- b) v japonštině – vyslovuje se před alveolárami [t, d, n, r, ts̺, d̺z̺]
př.: *sandai* [sãndai] „numerativ označující tři velké stroje“, *sannen* [sãn:en] „tři roky“²²
- 3) [m]
- a) v češtině – vyslovuje se před bilabiálami [p, b], tato výslovnost je považována za nespisovnou²³
př.: *klenba* [klɛmba], *honba* [hɔmba]
- b) v japonštině – vyslovuje se před bilabiálami [p, b, m]
př.: *sanbai* [sãmbai] „numerativ označující tři sklenice“
př.: *sanmai* [sãm:ai] „numerativ označující tři ploché objekty“
- 4) [ɲ]
- a) v češtině – vyslovuje se před palatálami [c, ʃ] (podrobně již bylo zmíněno výše u „měkčení“)
- b) v japonštině – vyslovuje se před alveopalatálami [t̺ç, d̺ç] a polosamohláskou [j]
př.: *sančaku* [sãnt̺çaku] „třetí místo“, *sanja* [sãnja] „třetí večer“
- 5) [ŋ]
- a) v češtině – vyslovuje se před velárami [k, g, x]
př.: *banka* [baŋka], *tango* [taŋgɔ], *bronchitida* [brɔŋxɪtɪda]
- b) v japonštině – vyslovuje se před velárami [k, g]
př.: *sankai* [sãŋkai] „třetí patro“
- 6) [ũ]
- a) v češtině – nevyskytuje se
- b) v japonštině – vyslovuje se před frikativami a samohláskami
př.: *sansai* [sãũsai] „tři roky“, *sanen* [sãũen] „tři jeny“

²² Zde si můžeme povšimnout, že má hláska dvojitou délku, pokud po ní následuje další nazální hláska.

²³ Podle Palkové (1994, s. 333) jsou jedinými možnými spisovnými příklady slova *hanba* [hamba], při použití jako citoslovce, a *bonbon* [bɔmbo:n].

7) [ɱ]

- a) v češtině – vyslovuje se před labiodentálami [f, v]
př.: *tramvaj* [tramɱvaj], *nymfa* [nimɱfa]
- b) v japonštině – neexistuje

Na těchto příkladech lze vidět, že nazální asimilace je v obou jazycích velmi podobná. Také je patrné, že se jedná o regresivní asimilaci, jelikož místo artikulace asimilovaného /N/ a /n/ je stejné jako místo artikulace následující souhlásky. Rozdíl je pouze u velární polosamohlásky [ũ], která je realizací fonému /N/ v pozici před frikativami a samohláskami. Jedná se o polosamohlásku, která je velmi podobná uvulárnímu [N], ale na rozdíl od něj při výslovnosti vzduch neproudí pouze nosem, ale i ústní dutinou (Iwasaki 2013, s. 38).

Závěr

Japonština je jedním z jazyků, který prošel velkým vývojem v oblasti fonetiky a fonologie, a to zejména tím, že přejímal nová slova do své slovní zásoby. Během přejímání nových slov z cizích jazyků si japonština pro jejich výslovnost musela upravit nejen svůj původně jednoduchý slabičný (moraický) systém, založený pouze na lehkých slabikách, ale také doplnit nové hlásky, kombinace hlásek či slabičné struktury, které do té doby neměla. Díky tomu se stala z hlediska zvukové stránky mnohem obsáhlejší, než byla v minulosti. Cílem této práce bylo porovnat právě zvukovou stránku standardní japonštiny společně s češtinou.

V první kapitole této práce byla japonština a čeština porovnávána z hlediska fonotaktiky, zejména jsem se zaměřila na porovnání slabičných struktur v těchto jazycích. Díky tomuto porovnání víme, že japonština má mnohem jednodušší strukturu slabik, než čeština. Má pouze omezené kombinační možnosti shluků hlásek, oproti tomu čeština má tyto kombinační možnosti velice obsáhlé. Kvůli již zmiňovanému vývoji v japonském jazyce došlo k vytvoření tzv. super-těžkých slabik, které v češtině nedefinujeme. Japonci s výslovností těchto slabik však mívají problémy a často si při přejímání nových slov, které by tyto slabiky měly obsahovat, ulehčují výslovnost např. vkládáním epentetických hlásek, což vede k tomu, že spousta slov nakonec super-těžké slabiky nemusí obsahovat.

V rámci další kapitoly byly porovnány hláskové systémy těchto dvou jazyků. Tato kapitola se pokusila zachytit, které hlásky jsou v japonštině a češtině stejné, podobné, či rozdílné. V podkapitole o samohláskách bylo představeno, že samohlásky v obou systémech jsou si poměrně podobné, největší rozdíl najdeme mezi českým [u] a japonským [u]. V češtině je rozdíl mezi krátkými a dlouhými samohláskami nejen v kvantitě, ale i v kvalitě, u japonštiny jen v kvantitě. Čeština má oproti japonštině jasně definované základní diftongy. V japonštině se velice často diskutuje, zda jde o diftong či pouze kombinaci dvou po sobě jdoucích hlásek. Oba tyto jazyky se však řídí morfoloickou hranicí mezi hláskami a v případě, že mezi hláskami existuje, nevysloví se nikdy jako diftong.

V souhláskových systémech se tyto jazyky už liší mnohem více. Jedním z velkých rozdílů je neexistence labiodentální výslovnosti v japonštině, a tedy neexistence hlásek [f] a [v], které v češtině existují. Jedinou hláskou, která by se s českým [f] dala porovnat je japonské bilabiální [ɸ], které při výslovnosti může znít podobně. Japonština oproti

češtině obsahuje polosamohlásku [ɯ], která by se českým mluvčím mohla podobat na [v]. Japonština má také výslovnost, která v češtině neexistuje, a to uvulární výslovnost souhlásky [ɴ]. Dalším rozdílem je výslovnost [tʃ], [dʒ], [ʃ] a [ʒ] v češtině oproti [tɕ], [dʑ], [ɕ] a [ʑ] v japonštině. V češtině je tato výslovnost post-alveolární a v japonštině alveopalatální. Všechny tyto zmíněné hlásky však můžeme považovat za velice podobné, i přesto, že se jejich artikulační místo trochu liší. V češtině se dále vyskytují palatální hlásky [c] a [ɟ], které japonština nemá. Naopak japonština k palatálám řadí [ç], které v češtině nemá přímý ekvivalent, za trochu podobné by se možná dalo považovat české [x]/[χ]. Další rozdíl také můžeme sledovat u výslovnosti českých vibrant [r], [ř] a [ʀ] a japonské verberanty [ɾ]. Velice podstatným rozdílem je neexistence laterální aproximanty [l] v japonštině, která bývá v přejatých slovech nahrazována verberantou [ɾ]. Japonština oproti češtině obsahuje navíc polosamohlásku [ɯ]. O ostatních souhláskách v češtině a japonštině můžeme říci, že jsou buď úplně stejné, nebo jen minimálně odlišné.

Ve třetí kapitole jsme si představili tři jevy, které mohou ovlivňovat výslovnost hlásek. U krácení a prodlužování samohlásek jsme si ukázali, že v češtině a japonštině k nim dochází podobně. U devokalizace bylo řečeno, že se vyskytuje velice často ve standardní japonštině, avšak v češtině k ní ve standardní mluvě vůbec nedochází. U asimilace, konkrétně u asimilace nazální, jsme si naopak ukázali, že v obou jazycích dochází k téměř úplně stejným asimilačním změnám.

Na úplný závěr bych chtěla podotknout, že by se v této práci dále dala rozebrat problematika přízvuku, na kterou již nezbyl prostor. Velice zajímavým navázáním na tuto práci by jistě také byl konkrétní výzkum, který by se zaměřil na to, které hlásky, kombinace hlásek a fonetické a fonologické jevy v reálné artikulaci češtiny způsobují japonským rodilým mluvčím problémy a naopak, které japonské hlásky, kombinace hlásek a fonetické a fonologické jevy způsobují problémy českým rodilým mluvčím.

Resumé

Czech and Japanese are fundamentally different in many important aspects. They differ, for example, in terms of morphological and syntactic typology or language classifications. This thesis aims to compare the sound systems, syllable structures, and selected phonetic and phonological phenomena in standard Japanese and Czech. The first chapter contains a comparison of these languages in terms of the syllable structures, and also briefly defines the terms syllable and mora. The second chapter compares the sounds in both languages, especially in terms of their articulation and occurrence. The third chapter focuses on several selected phonetic and phonological phenomena that can influence the pronunciation of sounds.

Key words: Japanese phonetics, Japanese phonology, Czech phonetics, Czech phonology, phonotactics, language comparison, vowel, consonant, syllable, mora

Bibliografie

BÍČAN, Aleš. 2017. Fonotaktika. In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FONOTAKTIKA> (poslední přístup: 18. 6. 2018).

CUDŽIMURA, Nacuko [TSUJIMURA, Natsuko]. 1996. *An Introduction to Japanese Linguistics*. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell. ISBN: 0-631-19856-3.

DUBĚDA, Tomáš. 2005. *Jazyky a jejich zvuky: univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha: Karolinum. ISBN: 80-246-1073-6.

FIDLER, Masako. 2017. Ikonicitá. In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/IKONICITA> (poslední přístup: 27. 6. 2018).

HIBIJA, Džunko [HIBIYA, Junko]. 1996. Denasalization of the velar nasal in Tokyo Japanese: Observations in real time. In *Towards a Social Science of Language – Papers in Honor of William Labov: Volume 1: Variation and change in language and society*, Gregory R. GUY, Crawford FEAGIN, Deborah SCHIFFRIN a John BAUGH (eds.), s. 161–170. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. ISBN: 978-1556195815.

IWASAKI, Šoiči [IWASAKI, Shoichi]. 2013. *Japanese: Revised Edition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. ISBN: 978-90-272-3818-4.

KAWAGOE, Icue [KAWAGOE, Itsue]. 2015. The phonology of *sokuon*, or geminate obstruents. In *Handbook of Japanese Phonetics and Phonology*, Haruo KUBOZONO (ed.), s. 79–119. Berlín: de Gruyter. ISBN: 978-1-61451-198-4.

KAWAHARA, Šigeto [KAWAHARA, Shigeto]. 2015. The phonetics of *sokuon*, or geminate obstruents. In *Handbook of Japanese Phonetics and Phonology*, Haruo KUBOZONO (ed.), s. 43–77. Berlín: de Gruyter. ISBN: 978-1-61451-198-4.

KAWAHARA, Šigeto [KAWAHARA, Shigeto]. 2016. Japanese has Syllables: A Reply to Labrune (2012). *Phonology*. 33: 169–194. DOI: 10.1017/S0952675716000063.

KRČMOVÁ, Marie. 2006. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta. ISBN: 80-7368-213-3.

- KUBOZONO, Haruo. 1999. Mora and Syllable. In *The Handbook of Japanese Linguistics*, Nacuko CUDŽIMURA [Natsuko TSUJIMURA] (ed.), s. 31–61. Malden: Blackwell. ISBN: 978-0-631-20504-3.
- KUBOZONO, Haruo. 2015a. Introduction to Japanese phonetics and phonology. In *Handbook of Japanese Phonetics and Phonology*, Haruo KUBOZONO (ed.), s. 1–42. Berlín: de Gruyter. ISBN: 978-1-61451-198-4.
- KUBOZONO, Haruo. 2015b. Diphtongs and vowel coalescence. In *Handbook of Japanese Phonetics and Phonology*, Haruo KUBOZONO (ed.), s. 215–249. Berlín: de Gruyter. ISBN: 978-1-61451-198-4.
- LABRUNE, Laurence. 2012a. *The Phonology of Japanese*. New York: Oxford University Press, ISBN: 978-0-19-954583-4.
- LABRUNE, Laurence. 2012b. Questioning the Universality of the Syllable: Evidence from Japanese. *Phonology* 29: 113–152. DOI: 10.1017/S095267571200005X.
- OKADA, Hideo. 1991. Japanese. *Journal of the International Phonetic Association* 21 (2): 94–96. DOI: 10.1017/S002510030000445X.
- PALKOVÁ, Zdena. 1994. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum. ISBN: 80-7066-843-1.
- ŠIMÁČKOVÁ, Šárka aj. 2012. Czech spoken in Bohemia and Moravia. *Journal of the International Phonetic Association: Illustrations of the IPA* 42 (2): 225–232. DOI: 10.1017/S0025100312000102.
- TATEIŠI, Koiči [TATEISHI, Koichi]. 2017. More arguments against Japanese as a Mora Language. In *Proceedings of the 34th West Coast Conference on Formal Linguistics*, Aaron KAPLAN aj. (eds.), s. 529–535. Somerville: Cascadilla Proceedings Project. ISBN: 978-1-57473-471-3.
- VANCE, Timothy J. 1992. Lexical Phonology and Japanese Vowel Devoicing. In *The Joy of Grammar: A festschrift in honor of James D. McCawley*, Diane BRENTARI, Gary N. LARSON a Lynn A. MACLEOD (eds.), s. 337–350. Philadelphia: John Benjamins. ISBN: 978-1556194542.

VANCE, Timothy J. 2008. *The Sounds of Japanese*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 9780521617543.

ZIKOVÁ, Markéta. 2017. Váha slabiky. In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, Petr KARLÍK, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/VÁHA SLABIKY](https://www.czechency.org/slovník/VÁHA_SLABIKY) (poslední přístup: 15. 6. 2018).